Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээдү Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1990 чыл
апрель
24
вторник
№ 95 (14295)

1925 ыылда
уңдезилеттинген
Өртээ 3 кеш

ТИИЛЕЛГЕНИҢ 45 ЧЫЛЫНГА

Апрель 14-те ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 45 чыл оюнуң байырлалы-биле холбашкан хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ол хүнге белеткел болгаш байырлал чурттуң бүгү талалыг чаартылгазының, эде тургустунуушкунуң сорулгаларын амыдыралга боттандырып турарының демдээнин адаа-биле эртер.

Эвилелдешкен болгаш автономуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарының, Төрээн чурт дээш тулчуушкуннарга маадырлыы-биле өлген дайынчыларның ада-иелериниң болгаш өг-бүлелериниң, дайын үеэзинде тылга артып калгаш карак кызыл ажылдап турганнарның — тиилелгени магадылаш хандырган бүгү-ле кижилерниң дугайында сагыш салышкынны күштелдирер ужуруг.

Ада-чурттуң Улуг дайынының турасказалдары, бистия Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкуннарга өлген совет дайынчыларын, партизаннарын, чажыт ажылдакчыларының акы-дуюма болгаш өске-даа хөөрлерин чурумчулары, Бүгү-эвилелдің турасказал номун тургузарының талазы-биле ажылды бүгү черлерге иделкейжидери доктаалда көрдүнген.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң болгаш инвалидтериниң пенсия хандырылгазын экижидер дугайында шиитпирни хүлээп алган. Хамаатыларның пенсия хандырылгазының дугайында ССРЭ-ниң чаа хоойлужудулгазын күштүг болдуруп кинрериге чедир чазактың доктаалы-биле дайын киржикчилериге тывыстынган пенсияларның бүгү хевирлериге кыраанының талазы-биле пенсияның эмчи хемчээлинің 25 хуузун ам күштүг боон турар эн улуг хемчээлдериң кандыг-даа кызыгаары чокка (бир эвес ук доктаал-биле өске чүве көрдүкмээн болза) немеп улгаттырар.

Пенсияларның дараазында эң бичии хемчээлдерин доктааткан:

хуусаалыг албанның чыскаал составының шериг албанныгларының санындан дайын инвалидтериге: «Пенсия хандырылгазын болгаш социал хандырылгазын экижидер талазы-биле сонгаарлаттынмас хемчеглер дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузуунда көрдүнген кыраанының талазы-биле пенсияның эң бичии хемчээлинич 150 хуузун — I болгаш II бөлүктериңе инвалидтериге, 75 хуузун — III бөлүктүк инвалидтериге;

хуусаалыг албанның чыскаал составының шериг албанныгларының санындан инвалидтерге көрдүнген тус-тус эң бичии хемчээлдериңе 110 хуузун — хуусаалыг албанның сержанттыларының, ефрейторларының болгаш улуг матростарының санындан дайын инвалидтериге, хуусаадан ажыр артар албанның прапорщиктериниң, мичманнарының болгаш шериг албанныгларының, иштики херектер органнарының биче начальник болгаш чыскаал составының хамааржырларның санындан дайын инвалидтериге — 120 хуузун болгаш иштики херектер органнарының офицер составына болгаш начальник (биченей ацыда) составына хамааржырларның санындан дайын инвалидтериге — 130 хуузун.

Бир эвес ук доктаалга дүүштүр пенсиязын оон-даа улгаттырар эрге оларда чок болур болза, инвалид талазы-биле пенсия ап турар Ада-чурт дайынының инвалидтерин ол пенсияларын бир айда-ла 20 рубльге улгаттырар.

Дайынның инвалидтеринге доктааттынган кыраанының болгаш хөй чыл ажылдааны дээш (ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң, ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң Күрүнениң айыл чок чорук комитетинин шугуму-биле тывыстынган) пенсияларны өстүрериниң хемчээли инвалид болганының чогуур бөлүүге дүүшкек эн бичии пенсияның хемчээлинге чедир улгаттырган; дайын инвалидтериниң ап турары пенсияларының өске-даа хевирлерин база ол-ла хемчээлге улгаттырган.

I бөлүктүң дайын инвалидтериниң инвалид болганының талазы-биле пенсиязынга оларны ажаап-карактааны дээш немелдиниң хемчээли ай саныында-ла 70 рубль чедир улгаткан. Өскениң дузазын хереглеп турар чаасказан арткан II бөлүктүң дайын инвалидтерин ажаап-карактаарынга инвалид болганының талазы-биле пенсиязынга немелде база-ла ол хире хемчээлдиг болуру көрдүнген; дайын киржикчилери — ажылдап турар пенсионерлериң пенсияларын ап турары ажыл төлеварн, ажылдап турар чери кандыг-даа хамаанчокка долу хемчээл-биле төлеп бээр.

1990 чылдың июль 1-ден эгелеп Ада-чурт дайынының инвалидтериңе, оларның күзелинбиле, ийи чылда-ла бир катап санаторий азы дыштанылга бажыныңче путевка орнунга акша компенсациязын бээр деп шиитпир хүлээп алдынган: I болгаш II бөлүктүң инвалидтериңе 100 рубль, III бөлүктүң инвалидтериңе — 80 рубль. 1989—1990 чылдар дээш акша компенсациязын 1990 чылдың дургузунда бээр.

Бо-ла чылын Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерин хандырары-биле 50 муң чиик автомобильдерни үндүрүп берип турар, оон иштинде «Запорожец» автомобильди халас алыр эргелиг дайын инвалидтериңе 32 мунну бээр. Ындыг эргелиг кижилер болза, Ада-чурт дайынының I бөлүүнүң карак четлес инвалидтери база ийи холу чок кижилер болур. Чыл санында чиик автомобильдерге үндүрүп турар фондуларның иштиндеи, дайын инвалидтериниң күзээнин ёзугаар, оларга халас бээр ужуруг «Запорожец» автомобильдің өртээн казааш, өске маркалыг автомобильдерни садар эргени эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелиңе тывыскан.

Чазактың доктаалын ёзугаар бо чылдың июль 1-ден эгелеп Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериңе хоорай чоогунун демик-орук болгаш суг транспортунга база хоорай чоогунун маршруттарының автобустарынга халас чоруур эргени тывыскан, а I бөлүктүң инвалидтерин үдел чоруур кижилер хоорайның пассажир транспортунун бүгү хевирлеринге (таксиден өскезинге) база көдээде чурттап турары административ-тив район девискээринге нинти ажылдадың автомобиль транспортунга (таксиден өскезинге) халас чоруур.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериңе, оларның күзээнин ёзугаар, демир-орук транспортунга база демир-орук харылзаазы бар-чогу хамаанчокка суг, агаар азы хоорайлар аразының автомобиль транспортунга ийи чылда бир катап (ынаар болгаш дедир) халас чоруурун, азы транспорттуң ол-ла хевирлериңе чылда чангыс катап (ынаар болгаш дедир) 50 хуу чигелдиг чоруурун чөпшээрээн.

1943 чылдың январь 18-тен 1944 чылдың январь 27-ге чедир үеде Ленинград хоорайның бүдүрүлгелериңе, албан черлериңе болгаш организацияларына ажылдап турган база «Ленинградты камгалааны дээш» деп медаль-биле шанаткан хайаатыларга бо чылдың июль 1-ден эгелеп СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1985 чылдың май 14-те хүлээп алганы «Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериңе доктааткан чигелдерини Ленинград бүзээлелиниң үезинде хоорайның бүдүрүлгелериңе, албан черлериңе болгаш организацияларына ажылдап турган база «Ленинградты камгалааны дээш» деп медаль-биле шанаткан хамаатыларына хамаарыштырар дугайында» № 416 доктаалында көрдүнген чигелдерини хамаарыштырган.

Эвилелдешкен болгаш автономуг республикаларның Министрлер Чөвүлелиңе, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчиларына дайын болган күш-ажыл хоочуннарының чөвүлелдериниң база бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның күш-ажылчы коллективтериниң чөвүлелдериниң киржилгези-биле дайын киржикчилериниң, өлүрткен шериг албаныгларының өг-бүлелериниң, тылдың ажылчылериниң амыдырал байдалдарын экижидер талазы-биле немелде хемчеглерни ап чорударын сүмелээн. Чер-черлерде бар акша-хөреңгилерни күсели-биле үк хамаатыларның күрүне пенсияларының бүгү хевирлериниң аайы-биле немелде төлевирлерни оларга бээрин база өске-даа материалдыг дузаламчыны чедиреп; эмчи хандырылгазының, бажың хелезини төлээрининң, коммунал ачы-дузаа дээш төлевиринің, нинтиниң транспортунга чоруурунуң талазы-биле чигелдерни доктаадырын; одаар үүлдүү, хоочуннарга херек үлетпүр бараанарының, культура-чырыдыышкын база театр-көргүзүлге албан черлериңе кирер билеттериңе өртээн кезиктеп азы долузу-биле төлээрин; оларның эргезинде спорткадыкшылга комплекстерин, дыштанылга бажыннарын, пансионаттарны, санаторийлерни ажыглаанда чигелде тыпсырын; хоочуннарга социал дузаламчының янзы-бүрү хевирлерни хөгжүдерин сүмелээн.

1990 — 1992 чылдарның дургузунда коммунал квартираларда чурттап турар чаасказан арткан дайын киржикчилерин чаагайжыды кылган ацылаан чурттаар чер-биле хандырар талазы-биле хемчеглерни алырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериңе ССРЭ-ниң чазаа хүлээткен.

Дайын хоочуннарына тудуп турар госпитальдары доктааттынган хуусаларда ажыглалга киирерин, оларны эң чаа медицина дериглери база аппаратура-биле хандырган, оларның материал-техниктиг баазазын амгы үениң деңнелиңе дүүштүрерин ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунга, ССРЭ-ниң Күрүтдуунга, ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериңе даасказан.

1990 ЧЫЛДЫҢ ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛДАРЫ

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи база Күрүне шаннаалдарының талазы-биле комитеттиң 1990 чылда Ленинчи шаннаалдарны тыпсыр дугайында саналдарын чүүлдүг деп деткээн.

Шаннаалдарны тывысканнар: Коптюг Валентин Афанасьевич, академик, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Новосибирскиде органиктиг химия институтунуң директору, ол-ла институттуң ажылдакчылары Бархаш Владимир Александрович, химия эртемнериниң доктору, башкарыкчы эртем ажылдакчызы, Штейнгарц Виталий Давидович, Шубин Вячеслав Геннадьевич, химия эртемнериниң докторлары, лаборатория эргелекчилери — карбокатионнарның тургузуунун, оларның реакцияга кирер аргаларының талазы-биле үндезин шинчилел ажылдары дээш.

Кнорре Дмитрий Георгиевич, академик, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Новосибирскиде биоорганиктиг химия институтунуң директору, Гринева Нина Ивановна, химия эртемнериниң доктору, Бүгү-эвилелдің гематология эртем төвүнүң шенелде гематологияның болгаш биотехнологияның эртем-шинчилел институдунуң лаборатория удуртукчузу, Салганик Рудольф Иосифович, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының цитология болгаш генетика институдунуң директорунуң оралакчызы, Шабарова Зоя Алексеевна, химия эртемнериниң доктору, Москваның М. В. Ломоносов аттыг күрүне университединиң профессору — генетиктиг тургузугларның баш удур көрдүнген модификацияларының үндезиннерин ажылдап кылганы дээш.

Пугачев Владимир Семенович, академик, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының информатика айтырыгларының институдунуң директорунуң оралакчызы, Шабарова Зоя Алексеевна, химия эртемнериниң доктору, Москваның М. В. Ломоносов аттыг күрүне университединиң профессору — генетиктиг тургузугларның баш удур көрдүнген модификацияларының үндезиннерин ажылдап кылганы дээш.

Пугачев Владимир Семенович, академик, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының информатика айтырыгларының институдунуң директорунуң оралакчызы, Салганик Рудольф Иосифович, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының цитология болгаш генетика институдунуң директорунуң оралакчызы, Шабарова Зоя Алексеевна, химия эртемнериниң доктору, Москваның М. В. Ломоносов аттыг күрүне университединиң профессору — генетиктиг тургузугларның баш удур көрдүнген модификацияларының үндезиннерин ажылдап кылганы дээш.

Шаннаалдарны тывысканнар: Кулиев Байсын Шуваевич, Кабардин-Балкарияның улустуң шулукчузу (мочаан соонда) — хөй национаалдыг совет литературага шылгаранга салышкынны, чаан-чечен онзагай чогаалдары болгаш социалистиг интилелдің чаанбодал ажыдыралынга улусчу чаңчылдарны хөгжүткени дээш.

Тарковский Андрей Арсеньевич, РСФСР-ниң улустуң артизи, режиссёр (мочаан соонда) — кино-уран чүүлүнүң хөгжүдеринге шылгаранга салышкынны, нинти кижи төрелгетениң үнелиг чүүлдериниң база кижилер [illegible] идеяларының бадыткаттынарынга салдар чедирип турар чаартыкчы ёзу-биле кылдынган кино чогаалдары дээш.

Социал айтырыглар

Уругларын эдерткен саанчылар

Сүт-Хөл районда Карл Маркс аттыг совхозтуң Кызыл-Чыраа сүт-бараан фермазынга кежээки саалда чоокшулаан турда чеде берген бис. Ынчалза-даа саанчылар эвээш, артканнары совхоз төвүнде садикте уругларын барып алыры-биле ынаар чадаг чорупкан болдулар. Ол аразы херин чер чорду. Чылыгда харын ажырбас-ла болдурам, а кыжын? Кыжын канчап шыдажын турар улус боор, малчыннарның ал-боттарынга, бичии чаш ажы-төлүнге-даа берге-ле-дир. Ажылга-даа шаптык. Ол аразында аргыштырыптаҥ автобус эвес-даа болза, таарыштыр дерип каан автомашина канчап тыныдбас чоор деп бодал кижиге дораанна кирер. Азы чүгле ол хүн ындыг болганы ол бе? Чок. Малчыннар чаңчыгып калган. Медицинаның бадыткап турары-биле алырга, кижи хүнде черле элээн каш километрни кылаштап эртер, кадыкшылга эки-болур дээр чүве, Карл Маркс аттыг совхозтуң дирекциязы, профком азы ону бодап, малчыннарының кадыы дээш «сагыш салып» турары ол чүве ирги бе?

Кижилериң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг үүлдерни тургузар дугайында чугаалажып келгенивистен бээр та кайы хире үе эрткен чүве. Бо дугайын Иймеде база чаигыс эвес удаа шуугажыпла келген, хурал-суглаага аска эптешкен сөстер-ле турган боор.

—Бисте дыка хөй айтырыглар шиитпирлеттинмейн турардыр: эрги бажыннарның септелгези саадаан, уруглар садын ажыдар дугайында айтырыг 3 чыл ажыг үениң дургузунда эрги шиитпирлеттинмейн келди. Фермада телефон, радиодаа чок — деп, мурнакчы саанчыларның бирээзи Николай Монгуш хомудан чугаалады.

Бо-ла бүгү айтырыгларның дугайын ферманың коллективи совхозтуң, районнуң-даа удуртукчуларынга, харын мырыцай республикадан сургакчылаан даргаларга чангыс эвес удаа тургузуп келген, а туннели база-ла куруг аза ажашкыннар болуп турар. Ынчалза-даа черле кажан-бир барып бүде бээр боор деп ферманың малчыннары идеген манап турар чорду.

Кызыл-булунга кирип келген бис. Арыг-сидиг, эйме-секселиг. Саанчының булуңун кылганы солун: коллектив кежигүнериниң кайда, кандыг ажылда хаара туттунганын, даалгаларын бижээш аскан. Коллективте социалистиг чарышты багай эвес организастазаны каракка дораан-на илдеп болду. Кымны тиилекчи деп санаарын тодаргай бижин каан. Быжыглааны инек бүрүзүнден 2000 килограмм сүтү саган кижи бирги черде болур, туристээр путёвка-биле шаннадыр, оон кырыга 300 рубль. А ийги черни инектен 1800 килограммны алганына тыпсыр, шаннаалы — 200 рубль. 1650 килограммдан 1800 килограмм чедирерге үшкү шаннаал—150 рубль. Чарыштың негелделерин шак ынчаар, көскү кылдыр бижээш азып кааны чеплe эки-дир.

Кызыл-Чыраа сүт-бараан фермазында кадарчылар, саанчылар каттышкан, 12 кижи. Оларның харысалгазында 300 хире инек бар. Саанчы бүрүзүнде 24—26 инекти быжыглаан. Коллектив хүнде-ле 700—800 килограмм сүттү Чаданада сүт заводуне чорудуп турар. Саалданы кудулаттас дээш бүгү-ле хемчеглерни ап турарын малчыннар база ферма эргелекчизи Роза Куулардаа чугаалаар чорду. Сүт саалдазын көвүдедир дээш шалыпкын ажылдап турарлар ол коллективте эвээш эвес. Чижээ, Николай Монгушту ап көрээли. Ол Ийме ортумак школазын доосканы, дораан шериг албанынга барган, оон халажып келгеш-ле, совхозунга саанчылай берген. Оон бээр ам 8 чыл чедип турар. Аныяк эр коллективинде мурнакчыларның бирээзи апарган, а оон өөнүң ээзи Люба база саанчы. Бо өг-бүледен ацыда, Гана Ондар, Светлана Ховалыг, пенсионер Дас Иргит, инек кадарчылары Партизан Монгуш, Алик Монгуш, Юрий Монгуш болгаш өскелер-даа шалыпчылар.

Фермадан чоруп турувуста, суурдан уруглары ап чораан малчыннар биче чаштарын эдерткилээн, дедир кылаштажып кел чордулар. Оларны көргеш, кээргеп, хөлгеден үндүрүп берген болза деп, чүрээм сарыын турду.

Кыштаглаашкын фермада эки эртип турар, ам час дүшкен, ынчалза-даа берге ушнер таварышкылаары чугаажок. Малчыннарның ажылы чымыштыг. Оларның негелдехереглелдериңе дыңзыгыр болуру—совхозтар удуртукчуларының, зооветспециалистериниң эң чугула сорулгазы.

Маадыр-оол КАЛЧАП.
Тыванын профэвилелдериниң парлаага төвүнүң удуртукчузу.

ЛКП-НИҢ (СЭКП-де) СЪЕЗДИЗИ ДООЗУЛГАН

ВИЛЬНЮС, апрель 22. (СЭТА). Литваның Коммунистиг партиязының (СЭКП-де платформазында) дүүн доозулган съездизи партияның адын өскерткен. Ам ол ЛКП (СЭКП-де) деп адаттынар апарган. 1918 чылда тургустунган Литваның Коммунистиг партиязының салгакчызы болуруун болгаш марксизм-ленинчи идеяларга шиинчы боон артканын барымдаалаашы, съездиниң киржикчилери партиязын ындыг ат-биле адаан.

Съезд доостурга ЛКП (СЭКП-де) ТК-ның пленуму болуп эрткен. Пленумга базылаар эргелиг боон олурушкан делегаттарның киржилгези-биле ТК-ның бюрозун сонгаан. Литваның Коммунистиг партиязының (СЭКП-де) бирги секретарынга 63 харлыг төөгүүн М. Бурокявичюс сонгуткан.

Литваның Коммунистиг партиязының (СЭКП-де) съездизиниң бирги үе-даалы эрткен соонда — хөй национаалдыг совет литературага шылгаранга салышкынны, чаан-чечен онзагай чогаалдары болгаш социалистиг интилелдің чаанбодал ажыдыралынга улусчу чаңчылдарны хөгжүткени дээш.

Тарковский Андрей Арсеньевич, РСФСР-ниң улустуң артизи, режиссёр (мочаан соонда) — кино-уран чүүлүнүң хөгжүдеринге шылгаранга салышкынны, нинти кижи төрелгетениң үнелиг чүүлдериниң база кижилер идеяларының бадыткаттынарынга салдар чедирип турар чаартыкчы ёзу-биле кылдынган кино чогаалдары дээш.

ХҮЛЭЭНИП ТУР БИС

Тудугга ажылдаары белен эвес. Анаа шыдамык, соруктуг кижилер ажылдаар. Ындыларга районнуң ажыл-агыйлар аразында көжүп чоруур механизастаттынган колониазының тудугжуларын хамаарыштырып болур.

Районнуң суурларында чурттаар бажың айтырыы нарын болуп артышаан. Самагалдайдан ырак эвесте Белдир-Арыг суурда чурттап, ажылдап турар бис. Эрткен чылын 6 аал чурттаар 3 бажыңны туткаш, ажыглаалга киирдивис. Бо чылын база ол хире бажыннарны кылгаш, ажыглаалга киирерин хүлээнген бис.

Чуртталга бажыңнары-биле кады дузалал ажыл-агыйының тудугларын база кылып турар бис. Бисте ээлчег ёзугаар 10 аал чурттаар 5 бажыңны кылгаш, оон бирээзин тудугжуга бээрин чедип алган бис. Боже совхозтуң дирекциязы, профэвилел комитеди сагыш салып, тудугжуларның социал байдалын экижидериниң кичээнгейин үеландырып турары биске өөрүнүт. Чижээ, чөокта чаа тудугжулар бригадири Владимир Сондуймаага чаа бажыңны ордерин берген, дүлгүүрүн тутсуп берген. Ол биске улуг деткимчини көргүзүп турар.

Коллективте материалдыг, моральдыг деткимче көргүзер ажыл эки. Чарыш түнелин квартал санында үндүргеш, мурнакчыларны шаннаал, мактап, оларга турисчи путевкаларны берип база кадыын экижидип алыры-биле курорттарже дыштанылгын чорудуп турар. Бригада кежаруниерге Мартый-оол Дажываа, Владимир Дензин, Владимир Сондуймаа мурнакчыларын олурууда. Олар кымымак, як сеткилдиг ажылдаан кеттинер. Моон сонгаар-даа бедик бүдүрүкчүлүг, шалыпкын ажылдаарын хүлээнип турар бис.

Владимир КАРТИ.
Тес-Хем район.

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИННИҢ УЛАМЧЫЛААШКЫНЫ

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. Эрткен субботниктиң түнелинде районнуң хоорай, суурлары улам өөрүштүг апарган. Кызыл-Мажалыкта мурнакчыларның аллезын чаарткан. Бо чылын ажыглалга киирген Культура бажыңының девискээринде аныяк шивилерни, хадыннарны тарып олурткан. Ак-Довурактың, Кызыл-Мажалыктың, суурларның кудумчуларында көскү агитацияның материалдарын чаарткан, мун-муң ыяштарны, чадаҥ үнүштерни тарып олурткан.

Районга субботниктин организастыг эрткенинге аваа баш удур хынамчалыг белеткел улуг дөгүм болган. Хамык ажыл штабтың планын ёзугаар эрткен. Организациялар, бүдүрүлгелер болгаш албан черлери кааа кандыг ажылды кылырын баш бурунгаар-ла дутурушкан, ол хүн техниканы оларга быжыглаан, материалдар, дериг-херекселдер-биле улусту хандырган.

Дыка хөй күштү малчыннарга дузалажыры-биле чоруткан. Эрги кажааларны септээринге, көржеңин казарынга, малчыннарның боттарындан аңгыда, суурларның, Ак-Довурактың чурттакчылары киришкен. Субботник хүнүнде ажылдап алган акшазын барыын-хемчикчилер уруглар албан черлериниң, эң ылаңгыя уруглар эмнелгезиниң септелгезинге болгаш өске-даа чугула хереглелдерге чарыгдаары-биле район бюджединче шилчидер деп шиитпирлээнер.

ХОВУ-АКСЫ. Коммунистиг субботник хүнү «Тыва кобальт» комбинатка күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүг байдалга эткен. Ол хүн комбинаттың коллектив бүрүзү ажыл хүнүн ленинчи «кызыл субботага» турасказаалып, күженнишкиннинг иженип хүнээн.

Төрээн суурнуң чаагайжыдылгазы хову-аксыжыларның кол кичээнгейиниң төвүнде турган. Бүдүрүлгениң девискээри, кудумчулар арыг-силиг турзун дээш туст-туст коллективтер аразынга хуваалданы кылгаш, хамаарышкан участоктарынга кызымакчай-ла ажылдаан.

Ажылчын суурнуң чону субботник хүнүнде ажылдаан акшазын үлетпүр тудуг банкызында суур Совединиң сан-хөө хөрөнгизинин фондузунче немелде дуза кылдыр шилчидерин шиитпирлээн. Ол сан-түң алызында баргаш, чоннуң социал хереглелдерин хандырарынга бараан болур. Чоннуң культура-амыдырал байдалын экижидериңе ажыглаттынар.

Субботник хүнүнде үлетпүр тудуг банкызыныче Хову-Аксының АТБ-зи 500, холушкак бараанар садыы 250, өөнүг металлдар талазы-биле септелге участогу 150, хлеб заводу 50, эмнелге 100, геология-шинчилел партиязы 180, даараныкчылар 70 рубльди шилчиткеннер. «Тыва кобальт» комбинат ол агар санче шилчидер сан-түүнү бо хүннерде шиитпирлээр.

(Төнчүзү 2-ги арыда).

МӨҢГҮН-ТАЙГАДАН МЕДЭЭЛЕР

Районнуң совхозтарында ниитиниң малындан чаш төл алырының талазы-биле «Мөгөн-Бүрен» совхозтуң малчыннары бирги кварталда эки ажылдаанар.

Совхозта ниитизи-биле 11851 баш төрүүр хойдан 9006 хой оолдапкан, азы төрүзе чогуур хойларның 80 хуузу болган. Төрүүр 100 баш хойдан 75 хураганнар бо хүннерде камгалап алдынган.

Бригадалардан Шегетейнин № 3 хойжу бригадазы 100 башка онаштыр 82 хураганны онча-мөнди доруктуруп турар. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Маадыр-оол Намзын, Сарыг-оол Сагаан тус-тузунда 100, Сергей Сагаан — 90, Эмер-оол Иргит — 94, Александр Ымы — 90, Октябрь Иргит — 86 хураганны тус-тузунда камгалап алганнар. Хой оолдаашкынны үргүлчүлевишаан.

Шынгылдырак бригадазында Чуглур-оол Тарын-Базыр — 95, Сенгиш Мөңгүн-оол — 85, Кара-оол Хертек — 87 хураганны тус-тузунда камгалап алган.

Ол-ла совхозтуң Ыймааты бригадазында 3671 төрүүр хойдан 2668 баш оолдапкан, 100 башка онаштыр 73 хураган камгалап алдынган.

Районга кыштын байдалы үүгээр эрткен. Малчыннарның коданнарында малдың чогумна хорамчага таваржыр үелери апрель, май айлар келгени бо. Ындыг-даа болза малчыннар мурнунда салдынган сорулгаларын эрес-шудургу күүседир дээш бар-ла арга-курлавырларны ажыглап, малдың чаш төлүн онча-мөнди камгалап алырынче үлүг кичээнгейин угландырган.

ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң төрүүр 15216 баш хоюнун барык 80 хуузу оолдапкан, оон 100 башка онаштыр 71 хураганны камгалап алган. Кара-Ховунуң № 2 бригадазында 92 хуузу оолдапкан, оон камгалап алдынганы 82 хуу болган. Доора-Ховунуң № 3 бригадазының 71 хуузу оолдапкан, камгалап алдынган хуузу 67, № 4 хойжу бригаданың 77 хуу чедир оолдапкан хоюндан 71 хуу камгалаттынган.

Хойжулар Кан-оол Бораргай 94, Блак Ангыр-оол 94 хураганны 100 төрүүр хойга хамаарыштыр алгылаанар, хойнуң оолдаашкынны ам-даа уламчылавышаан.

Тоолайлыгда ангор өшкү бригадазында малдың оолдаашкыны кидин түлүк. Совхозтуң дирекциязы малчын турлагларже сакманчыларны аткарган. Оон-биле чергелештир сарлык бригадаларында чаш быжаалар немежип эгелээн. Малчыннарда амдыызында чидириглер чок.

Көдээнин ишчилери малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр сорулга-биле бүгү күштү мөөнел, улам күженнишкиннинг ажылдап турарлар.

Хурал ЧҮЛЬДҮМ.
Мөңгүн-Тайга район.

ЭГЕЛЕКЧИ СЪЕЗД

Ленинград, апрель 22. (СЭТА). СЭКП-ниң составында Россияның Коммунистиг партиязының турум улуларының дугайын РКП-ниң инициативчи съездизиниң киржикчилери меделгээн. Ол съездиге РСФСР-ниң 5 крайындан, 7 автономуг республикаларындан, 40 ажыг областындан 615 төлөө киришкен. Украинаның, Молдавияның, Литваның болгаш Эстониянын төлөөлекчилери база олурушкан.

РСФСР-ниң Коммунистиг партия организациязын турузары-биле РКП-ниң съездизин 1990 чылдың июнь 19-та чыылдырар деп шиитпир хүлээп алдынган.

Съездиниң киржикчилери Коммунистиг партияның турузукчузу В. И. Ленинниң турасказалын сактып ёзулаан болгаш Смольныйга турасказаалга чечектерни салган.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединге сонгуткан депутаттарның кичээнгейинге!

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң чөөрби бирги чыыжының бирги организастыг сессиязын белеткээн болгаш эрттирери-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажыр хуралга олурушкуна хоорай Совединиң депутаттарын хоорхүүсүм чалап тур.

Хурал бо чылын апрель 26-да 15 шакта СЭКП Кызыл хоорхомунуң хуралдаар залынга эгелээр.

Хоорхүүсүм.

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИННИҢ УЛАМЧЫЛААШКЫНЫ

ТУРА́Н. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 120 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникке Бий-Хем районнуң ажылы чону идепкейлиг киришкен.

Бүдүүлгелерниң, совхоз, тарныг ажыл-ишчилери 2600 ажыг кижи эртенгиниг 8 шактан эгелээш, ажылдаар черлеринге тургулапкан.

Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылдакчылары, албан-хаакчылары күш-ажылдың байырлалынга идепкейлиг киржип, организастыг ажылдаан. Олар биче эвес хемчээлдиг ажылды кылганнар. 200 гектар тарылга шалүүн шыгын базырган, 5 гектар хемчээлдиг ыяш кезер аргазының иштин аштаан болгаш еске-даа ажылдарны бүдүрген, ылангыя мал кажааларын септээн, аштаан. Совхозтуң ишчилери ажылдап алган акшазындан 1900 рубльди социал фондуже шилчидер.

Субботникке ниитизи-биле 8243 кижи киришкен. Оларның ажылдаан акшазындан дыка хөй рубльди социал фондуже шилчидер, оон чамдыызы районнуң хереглелинге артып калыр.

ХАНДАГАЙТЫ. Өвүр районнуң ажылчы чоннары ленинчи субботник хүнүнде бедик көдүрлүүшкүүнүт ажылдаан. Субботник эртеңгі талазы-биле район штабы тус-тус коллективтериниң чүүү кылыры база каяа ажылдаарын баш удур тодарадып, кижилериниң эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Район төвүнде элээн каш организацияларың ажылдакчылары субботник бүдүүнүнде тайгадан тудуг ыяжын белеткээш, «кызыл суббота» хүнүнде район школазынга теплицаны туткан.

Субботникке ниитизи-биле 720 ажыг кижи киришкен, олар 20 мүн хире рубльдиг ажылын кылган. Ажылдап алган акшаның 3580-ин нечашты камгалаар фондуже шилчидер. Арткан акшаны районнуң социал айтырыгларын шиитпирлээринге ажыглаар. Чижээ, совхозтар ажылчыннары ол хүн ажылдап алган акшазының чамдыызын малчыннар дыштаныр черлерже шилчидип бээр деп шиитпирлээн.

МУГУР-АКСЫ. Ыраккы Мөңгүн-Тайга районга субботник хүнүнде 1640 ажыг улуг кижи болгаш 1050 школачы ажылче үнген. Бо улус ол хүн ниитизи-биле 18600 ажыг рубльдиг продукциязын бүдүрген.

Субботник хүнүнде ажылагыйларның тудугжулары эрестиг ажылдаан. Малчыннарга ийи чаа бажыңны туткан болгаш 4 кажааны чаартып кылган. Теплицаны база септеп кылган. Чеди-Тейниң суггарыга бугазын аштап кылырынга хөй кижи ажылдаан.

Чоннуң күжү-биле ажылдап алган акшаның хөй кезиин район бюджединче шилчидер деп дугуржулганы кылган. Ону чоннуң социал амыдырал айтырыгларын шиитпирлээринге ажыглаар.

ТООРА-ХЕМ. Тоожу районнуң ажыл-ишчилери коммунистиг субботник хүнүнде дыка хөй ажыктыг ажыл-хереги бүдүргеннер. Совхозтар, аңныр ажыл-агыйы боттарының ажылдап алганы акша-хөрөнгизин нарысылап Кызылга Малчыннар бажыңының тудуун кылырынче киирер.

Ниитизи-биле 2000 ажыг кижи субботникке киришкен. Ыяш-ажыл-агыйының коллективи 15 кубометр одаар ыяшты белеткээн. Суурларның чаагайжыдылгазынга, девискээрлерни, бажың-балгатты аштап арыглаарынга шупту улус кызымак ажылдаан.

ЧАДААНА. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 120 чылынга алдар болдурган коммунистиг субботник хүнүнде районнуң совхозтары баш удур тургускан план ёзугаар тус-тус ажылагыйларынга ажылдаан.

Район төвүнүн бүдүүлгелери, албан черлери, организациялары бо чылын субботниктиң угланыышкының бир янзы болдуруп, колдуунда боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап хүнээн, тус-тус девискээрлериниң чаагайжыдылгазын холга алган.

Кол күштү хоорай чаагайжыдылгазынга ажыглаан: хоорай кудумчуларында арыкчыгаштар кежилдир чаа үш көвүрүгү кылган. Чадааннаның төвүнде турар Комсомолдуң 70 чылы аттыг садчыгаш иштин аштап арыглаан, херимни септээн, чугайлаан, будуур черлерин будаан, немей ыяштар олурткан. Танцы шөлүн көрүштүг кылдыр септээн. Бо ажылдарга хоорайның комсомолчулары идепкейлиг ажылдаан.

Бок дажыглаарынга, чаагайжыдылгага тускайлаан машина, тракторну чөп ажыглаар соруулга-биле кудумчулар ашталгазын субботник бүдүүзүнде хүннерделе эгелээн.

Ленин, Малчын, Победа деэн чижектиг кол кудумчуларда сумуннарны ханыладыр каскан, бок урар улуг хемчээлдиг ыяш харжактар кылып тургузарынга, штакетниктер чугайлап, бок аштап, ыяш олурткурунга болгаш Промышленная кудумчузунга база «Ленинчи обук» солуннуң редакциязының чоок-кавы девискээринге сай төп, ону дескилээринге СЭКП, БАЛКЭ райкомнарының, ажаалга кассазының, редакция, библиотека, районнуң сан-хөө килдизиниң, школалар коллективтери идепкейлиг ажылдааннар.

СҮТ-ХӨЛ. Районнуң 5 мүн чүрттакчылары субботникче үнген. Ала-нелеринге дөмек болуп, 2 мүн ажыг өөреникчилер «кызыл суббота»-га киришкен. Ниитизи-биле ол хүн 14,5 мүн рубльдиг ажылдары кылдынган.

Субботник киржикчилери 300 гектар черни суггарган. Суггат бугаларының үнүн аштап арыглап, оларның бажың эткен. Тараа шөлүн камгалаар кожуун кажаазын малчыннарга ийи чүнар-бажыңны туткан. Дөрт кодан өшкүнү кыргаан.

Часкы чаагайжыдылга ажылын ниити күш-биле кылган, 380 дөс ыяшты олурткан. Садыгжылар, хлеб быжырыкчылары, поварлар, тудугжулар, кадарчылар, механизаторлар боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап эрттирген.

САРЫГ-СЕП. Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери коммунистиг субботник хүнүнде ажылдап алганы 9148 рубльди ам дээреде банкыже шилчиткеш, коллективтиң социал чарыгдалдарынга, ажыктыг еске-даа күүлдерге ажыглаарын бодап турар. Районга ниитизи-биле коммунистиг субботникке 5198 кижи киришкен. Ажыл-ишчиниң хөй кезии боттарының ажылчын туруштарынга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. 7500 рубльдиг үлетпүр продукциязын, 6000 рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген.

Совхозтарның, автотранспорт бүдүүлгезиниң коллективтери дыка хөй ажыктыг ажылдарны бүдүүп, малчын коданнарга, бригадаларга-даа толептиг үлүүн киришпирип турган.

Чүрттап турар девискээрлерни, кудумчуларны арыглап-аштаарынга, чаагайжыдарынга албан организациялардың ишчилери идепкейлиг киришкен. Кудумчуларга ыяштарны олурткан, тротуарларны дескилеп, көвүрүглерни, оруктарны септегилээн.

КАА-ХЕМ суур. Кызыл районнуң ажыл-ишчилери «кызыл суббота» хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар деп шиитпирлеп алганы-биле тус-тус участоктарында ажылчын туруштарын артежик-ле эгелекиннер. Ол райондан ленинчи субботникке 3200 ажыг кижи киришкен. Оларның аразында школачылар ыраан улуг кижилерден чыда калбаан. Чаагайжыдылгага, мал кажаалары, школалар чаны, кудумчулар аштап, арыглаарынга идепкейлиг киришкен.

Ол хүн районнуң совхозтарының ажылчыннары хөй орулганы киирген — ниитизи-биле 5400 рубль. Районнуң холушкак бараанар магазинининиң коллективи 2800 рубль түүнүг бараан саарган. Районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүүлге эргелелинин, чүртталга-коммунал ажыл-агый эргелелинин, харылзаа белдириниң, райпонуң, эзт-сөөк далганы бүдүрер заводтуң, «Кызылская» АТБ-зиниң, көжүп чоруур механизастаттынган «Кызылская» колоннаның коллективтери катай 2600 рубльдиг ажылын бүдүрген.

Ажылдап алган акшазының чамдыызын коллектив бүрүзү бодунуң социал хереглелинге ажыглаар.

XXVIII съезд: саналдар, бодалдар, шүгүлчүлелдер, сүмелер

СЫРЫЙ КАТТЫЖАР

Мен бодап көөрүмге В. И. Ленинниң тургускан Коммунистиг партиязы кажан-даа херек, ол кижи төрелгетениң келир үезин дээш орук айтыкчызы деп бодаар мен. 1903 чылда партия тургустунгаш, В. И. Ленинниң удуртулгазыбиле баштайгы социалистиг күрүнени үндезилеп тургузушкан ажылчы чоннуң кара чаңгыс шын партиязы.

Владимир Ильич Ленинниң соонда, кижиге чүдүүр чоруктар болгаш таптаашкын чылдарының уржуктарындан партияның ажыл-чорудулгазында четпес апарган чүүлдерни амгы үеде эдип, партияның XXVIII съездизинге СЭКП ТК-ның Платформазының төлевилелин ажылдап кылган болгаш бүгү чон таныжып турардыр. Ол ышкаш СЭКП-ниң Уставын-даа чаартып кылган, калбак таныжылганы кылып турар. Ынчангаш СЭКП-ниң мурнунда шүгүмчүлеп турган ажыл-чорудулгазын коммунистер эдер болгаш СЭКП ниитилелдиң политиктиг өзээ, авангарды болуп шыдаар деп бүзүрээр мен.

Эрткен үеден алгаш көөрге, партияга кижини хүлээп алыр-да, партия комитеди хүлээп алыр кижилерни ажылчыннардан, интеллигенциядан хуулап хүлээп алырын сүмелээр турган. Ол чорук кончуг багай деп үнелелди алган. Партияга кирер күзелдиг эн эки мөзү-шынарлыг кижилерни эки туразы-биле хүлээп алыры чугула. Школага партия эге организациязының секретары турган мен. Башкыларны партияга хүлээп алыры кызыгаарлыг турду. Ынчап кээрде, кирер күзелдиг башкылар хөй болур. Хуу дээш чылда 1-2 башкы хүлээп алыр. Эге организацияның хүлээп алган коммунист башкылары амгы үеде удуртур, баштаар ажылларда, школаларда эки ажылдап, коммунист адын сыкпайн турарлар. Ынчангаш партияга кежигүн хүлээп алырда кызыгаарлашкын чокка эге организацияга хүлээп алыры ажырбас, чүгле эң эки кижилерни ёзу барымдаалавайн, шынгыы хүлээп алыры чугула деп саналга каттыжар мен.

Оон-биле калы чамдык кижилер чуртка каш-даа партияны тургузуп болур деп турардыр. Ооң херээ чүл? Россияның бүгү чону дарлал, түүрелделген адырылганы — ленинчи партияның тиилелгези, оон программазының күүселдезидир. Ол — партияның кол сорулгазы, партия биле чон кады болгай. Ынчангаш еске артык партия тургусканыың ажыы чок, оон кол сорулгазы чүл, чүү дээш демисежир ужурлугул?

Партияның эрткен оруун, келир үеде ажыл-чорудулгазын болавас. Ленинниң тургусканы Коммунистиг партиязын тургуспас дээр хөннерге удур бүгү коммунистер демисежир. партияны долгандыр сырый каттыжары, ону камгалаары чугула деп саналдыг мен. Ол ышкаш партияның иштинге ашталганы чорудары чугула деп саналга каттыжар мен.

Мартна КУУЛАР.
СЭКП кежигүнү.

КЫЗЫРЫШ КААПСА

Көдээ ажыл-агый кол черни ээлеп турар бистиң республиканың ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр алырга. Платформаның үшкү кезээнде «Чонну аъш-чем-биле хандырары эн чидиг айтырыг боор артып турар. Эт, сүт, ногаа болгаш чер база мал ажылынын өске-даа продукциязын будуперин, өстүрерий дүргедериг-биле экономиканың аграр секторун мурнады хогжүдерин хандырары дээш СЭКП тускай программа» дээш одуруглар кижи бүрүзүн чаны бодандырып кээр.

«Аграр секторун мурнаты хогжүдерин хандырар» дээш бистин республиканың партия, совет органнары бо эге тургустунуушкынын чылдарында чүүү кылганын дээш айтырыг чайгаар тургустунуп келир. Ажыы-биле чугаалаарга, аграр секторун удуртуп баштаар органның адын ааптып, удуртукчуларын солуп келген боордан еске, огулуг ажыл чоруттунмайн келген даже, частырыг болбас боор. Көдээ ажыл-агый будуруге эгелелиндеп эгелээш, агроулетүр каттыжышкыны, агроулетүр эвилелиге чедир ааптынган аттар, орта солушкан удуртукчулар республиканың ажыл-агыйларынга ажыктыг чүүүдээ бербээн. Черден алыр ужуттун кудулааны, мал бажының эвээжеп турары чаада балыткал болур. Республиканың агроулетүр эвилелиге, районнарның агроулетүр катыжышкынынарында тускай эртеминглериниң хөй штадын совхозтарның акша-хөрөнгизибиле тудуп турар. Олар ажылагыйларга ажыы чок хынаалдар чорудуп, айтыышкынар берип, отчеттар кегеп, хөй-ле саачыл ажылы кылып, ыаптык кадар аъш-чем, башка чүүл чедирбейн турар. Ол үстүнде совхозтарның директорлары болгаш тускай эртеминглери базыткан чугаалап келген.

Ынчалза-даа республиканың удуртуп партия, совет органнары оны оорсеп көрбейн турары каанчыл-даа таарышпас. Дөрт-аны беш-алды совхозтарыг районнарга агроулетүр каттыжыышкынының хөрээ чүл? Республикага агроэвилелдин база-ла ажыы чок. Бо артык удуртуп органнарны дүрген дүжүргеш, аграр секторун республикага Министерлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы (ол бар болгай), районнарга райкуусконун көдээ ажыл-агый талазыбиле кылдыр (ийи-бир кижи штаттыг) харылаар кылдыр эге тургузар херек. Район бүрүзү-де 20-30 совхозтардыг өске областар, республикалар эвес. Тывага артык албан өскүнин хөрээ чок деп санап, бо саналды могүүр өскүлер дарый ооренип көөрү чугула деп бодаар мен.

Багай-оол БАРБА.
СЭКП кежигүнү.
Бай-Тайга район.

САРЫЫЛ ЧОКТАР ЧАЙЛАЗЫННАР

ССРЭ-ниң Президентизи Михаил Сергеевич Горбачевтуң Литва республиканың улузунга Кыйгырыын үүүлдүгзүнүн деткидим. Ук Кыйгырыг чүгле Литвада чүрттап турарларны эвес, өске-даа улустарны политиктиг демиселлин фронтузунче, угаансарыылдыг чорукче көдүрлүүрүн кыйгырган. Ол бистиң чүрттүң бир кезээ болур бежен чылдар дургузунда совет улус-биле кады амыдыран келген эвилелдешкен республиканы аңгылап чарылдыр кызыы орукта киирген кижилерни чайлаткаш, делгем, амыдыралчы оруунга катап турарын айтып берип турар.

Балтий далай кыдынла, азы ССРЭ-ниң барын кызыгаарында чүрттап турар Латвия, Литва, Эстония республикалар, ол ышкаш Закарпатье украиннери эки тура-биле Совет Эвилелиниге кезээде каттышкан дээнин 1940 чылда «Шын» солуудан номчуп, Таңдыга араттарга тайылбырлап берип турганымны сактыр-дыр мен. Мен хуумда, Литва ССР-ниң амгы сарыыл чок удуртукчуларының чарылдырыкчы өскүлү-биле Литва ССР-ниң Дээди Совединин тускай күрүне болуп, ССРЭ-ден үнер дээн шиитпири кандыг-даа үндезин чок чүүл-дүр деп санап тур мен. Ындыг бичин девискээрде көдээ ажыл-агый колдаан, оон өске улуг үлетпүр, чиг-эт аймаа ховар чон чогум қанчап үнер деп турарыл? Ол дээрге литва чоннун эвес, а ында бар болуп турар төөрээннериниң үүлгедин-дир. Бүгү совет улус база шак-ла ынчаар көөр дээрзиниг бүзүрээр мен.

Оюн ТОВУУ.
Күш-ажылдың хоочуну.
Кызыл хоорай.

ДЕТКИИР МЕН

«Шын» солунга Алефтина Очуриуң «Чанчылдарны сагыыр» деп үүлүнде тыва национал хепти даараарын амгы аныяк-өскенге өөредип неп-тередир дугайында кыйгырганын үүүлдүгзүнүн, ону деткиир-дир мен.

Шынап-ла, бистер, хоочуннар, дуржулгалыглар, тыва национал хевиниң даараар чажыттарын боттарывыстын салгалывыска өөредип, дамчыдып кагбас болзувусса, оларны оон соонда кымнар өөредир боор.

Мен 73 харлыг Маадыр-не, күш-ажылдың хоочуну мен. Ам-даа иштенип, даараныр чанчылымны салбайн чор мен. Тыва тоону, бөрттерни болгаш кадыг идиктерни бичимдеп-не даарап чордум. Ону даараарын авам Монгуш Долчан өөредип каан. Авамның кончуг даараныр, уран-шевер чораанын сактыр мен. Амгы үеде мээн ургуларым национал хепти боттары улуг сонуургал-биле даарап, кедип чорлар. Ынчангаш аныяктарга, келир салгалдарга тыва национал хевин даарап, ону улуг чоргаарал-биле кедип чоруурун деткидим.

Балыма МОНГУШ.
Кызыл хоорай.

Малчыннар, мону билип алыңар

ШЫНЫ-БИЛЕ ТӨЛЭЭР БОЛЗА...

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели база ВЦСПС (Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели) 1986 чылдың сентябрь 17-де «Улус ажыл-агыйының бүдүүлге адырларының ажыллакчыларының ажыл төлевирин организастаарын болгаш чаа албан-ажыл төлевирин база тариф ставказын (тарифтиг шалын) ажыглаарын сайзырангайжылар дугайында» № 1115 доктаалды хүлээп алган турган. Ында болза ажыл-агыйын бүдүүлге адырларының ажылдакчылары 1990 чылдың төнчүзүнге чедир чаа төлевирже шилчээн турарын айыткан. Бо чугула документиге үндезилээш, «Малчыннарның болгаш ыраккы коданнарда мал ажыллакчыларының амыдыралының материалдыг байдалын экижилер талазы-биле хемчеглер дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели биле профэвилелдериниң өлүстүң чөвүлели 1989 чылдың декабрь 22-де хүлээп алган. Бо дээрге малчыннарның ажыл төлевирин экижилер талазыбиле кончуг чугула документ. Ынчалза-даа ук доктаалды совхозтар дыка багай күүселип турарын айытпас арга чок.

Ынчангаш ажыл төлевириниң талазы-биле элээн тода, делгеренгей кылдыр тайылбырлаарын ораллажып көрейн.

Баштай-ла аданда талбица-биле таныжып көрээлинер. Мында чүүү дугайын чугаалап турарыл?

Шалың хемчээл	Тарифтиг разрядтар (ажылдың байдалынын аайы-биле ылгалы)					
	I	II	III	IV	V	VI
а) продукция дээш санажылга төлевири (руб.)	3-41	3-75	4-16	4-63	5-31	6-20
б) Продукция алгыже аванс (баш удур бээр төлевир)	3-20	3-48	3-88	4-36	4-98	5-79

Мону бөдүүнү-биле мынчаар тайылбырлаар: малчыннар болза, ай санында аванс алыр (баш удур төлевир), оон соонда алганы хураган, немелде денги база дүк дээш чыл төнчүзүнде үзе санажыр болгай. Тарифти шак мынчалдыр өстүргени ажылдап турар кижилериниң планныг онаалдаларын күүселдириге харыысалгалыг, алыс түннел дээш сонуургалдыг болуруунга дыка ажыктыг.

Ажыы-биле чугаалаарга, моон мурнунда планныг даалгаларын күүселткен, күүселтээнда малчыннар шалыңны деңге (дөмей хемчээлдиг) алыр турган болгай. Ам болза ындыг эвес дээрзи үстүнде киирген таблицадан илдец-дир.

Ынчангаш малчыннарның шалыңы мурнунда турганындан ам чаа арга-биле кандыг аванга́рды болуп шыдаар деп бүзүрээр мен.

Эрткен үеден алгаш көөрге, партияга кижини хүлээп алыр-да, партия комитеди хүлээп алыр кижилерни ажылчыннардан, интеллигенциядан хуулап хүлээп алырын сүмелээр турган. Ол чорук кончуг багай деп үнелелди алган. Партияга кирер күзелдиг эн эки мөзү-шынарлыг кижилерни эки туразы-биле хүлээп алыры чугула. Школага партия эге организациязының секретары турган мен. Башкыларны партияга хүлээп алыры кызыгаарлыг турду. Ынчап кээрде, кирер күзелдиг башкылар хөй болур. Хуу дээш чылда 1-2 башкы хүлээп алыр. Эге организацияның хүлээп алган коммунист башкылары амгы үеде удуртур, баштаар ажылларда, школаларда эки ажылдап, коммунист адын сыкпайн турарлар. Ынчангаш партияга кежигүн хүлээп алырда кызыгаарлашкын чокка эге организацияга хүлээп алыры ажырбас, чүгле эң эки кижилерни ёзу барымдаалавайн, шынгыы хүлээп алыры чугула деп саналга каттыжар мен.

Оон-биле калы чамдык кижилер чуртка каш-даа партияны тургузуп болур деп турардыр. Ооң херээ чүл? Россияның бүгү чону дарлал, түүрелделген адырылганы — ленинчи партияның тиилелгези, оон программазының күүселдезидир. Ол — партияның кол сорулгазы, партия биле чон кады болгай. Ынчангаш еске артык партия тургусканыың ажыы чок, оон кол сорулгазы чүл, чүү дээш демисежир ужурлугул?

Партияның эрткен оруун, келир үеде ажыл-чорудулгазын болавас. Ленинниң тургусканы Коммунистиг партиязын тургуспас дээр хөннерге удур бүгү коммунистер демисежир. партияны долгандыр сырый каттыжары, ону камгалаары чугула деп саналдыг мен. Ол ышкаш партияның иштинге ашталганы чорудары чугула деп саналга каттыжар мен.

Мартна КУУЛАР.
СЭКП кежигүнү.

Шалың хемчээлин ажыглаарын санап тургаш көргүзээлиг: амгы хоойлу-дурум ёзугаар совхозтарга күш-ажылдың үндезилеттинген нормаларын ажыл-агыйлар боттары шиитпирлээр эргелиг апарган. Ындыг янзылыг нормаларны коллективтиг керээге ыаап-ла киирер болгаш ону коллективтиң ниити хуралынга ааны конференциязынга бадылап алыры чугула. Ынчан биллинмес чүүлдер, чаргы-чаалы болбас. Кижилериниң алыр акша-шалыны ниити коллективтиң ажылындан дөрт хамааржыр апаарын айтып каалы.

Биллингири-биле дараазында схема ёзугаар малчынның мурнуку шалыны биле продукция дээш чаа төлевир — аванс база үзе санаашкынның ылгалдарын тайылбырлап санаарга мындыг:

	I	II	III
1. Чыл дургузунда төлевирни санаары (малчыннарга 5-ки разряд-биле төлээр. 365 хонукту ол разрядка көвүдеттер).	4 руб. 06 к.×365 хонук=1480 р. 90 к.	4 р. 98 к×365 хонук=1817 р. 70 к.	5 р. 31 к×365 хонук=1938 р. 15 к.
2. Норма ёзугаар 1 хой дээш айла төлевирни санаары. 1 каларчыга 230 хойну быжыглаан деп чижекке алыылынар.	1480 р. 90 к:12 ай:230=53,7 кеп.	1817 р. 70 к:12 ай:230=65.9 кеп.	1938 р. 15 к:12 ай:230 хой=70.2 кеп.
3. Өг-бүленин норма ёзугаар каларар 460 (чижек) хоюнун үстүнде тып алганывыс хелезиниге көвүдеттеге. айда алыр төлевири үнүп келир).	460×53,7 к=247 руб. 02 к.	460×65.9 к=303 р. 14 к.	460 хой×70.2=322 р. 92 к.
4. Район коэффициентизи-биле кады шалыны (айда).	247 р. 02 к×140%=345 р. 83 к.	303 р. 14 к×140%=424 р. 40 к.	2422 р. 69 к×2×140%:12 ай=569 р. 29 к.
5. Бир малчынга онаажырын тыварда, өг-бүлеге дээш үстүнде санаанывысты 2-ге үлептер.	345 р. 83 к:2=172 р. 92 к.	424 р. 40 к:2=212 р. 20 к.	569 р. 29 к.:2=282 р. 65 к.

Ол мышкаш өг-бүле чыл төнчүзүнде санажырда, планны бүрүн күүселткен болза, нелдирзинин каттышкаш 565 руб. 29 кеп. болур, а бир эвес күүселтээн болза, 424 руб. 40 кеп. хевээр артар.

Бо чижектерден алырга, эрги төлевир ёзугаар бир малчын айда 172 руб 92 көпеек ап турган болза, ам чаа төлевир ёзугаар авансыга 212 руб. 20 кеп., а чыл төнчүзүнде план күүселтеңде 282 руб. 65 кеп. алыр апаар-дыр. Ынчангаш малчын кижи бодунуң коданында бир баш малы дээш авансыны база үзе санаашкынны эки билип алырга, аалда бар малының ниити баш санынга дүүштүр чеже акшаны алырын санаары белен.

Бистин республиканың Министрлер Чөвүлели биле профэвилелдериниң область чөвүлелиниң доктаалында продукцияны көвүдеткени дээш малчыннарга төлевирни 50 хуу чедир улгаттырарын сүмелээн. Мону мынчаар билип алза эки: продукция дээш ай санында база үзе санаашкында 25 хуунуу немей төлеп турарын үстүнде тайылбырладым. Ынчап кээрде үстүнде айытканывыс 50 хуудан 25 хууну чыл дургузунда планны күүселткени дээш төлеп бээр. Ам ынчангаш 25 хуунуу артын каар мышкажыл. Ону планныг онаалданы ажыр күүселтеңде, аная дүүштүр төлээр. Мында мындыг чижектен санап кирейн: ол малчын 100 хойга онааштыр 85 хураган алып деп планныг турган дижик. А херек кырында ол өг-бүле 86-дан 90 хураган аптар болза канчаарыл? Мону мынчаар хуваап болуп: 86-дан 90 чедир беш хууну, 91-ден 95 чедерге база 5, 96-дан 100 чедерге 5, а 100-тен өрү алырга, 10 хууну шалыңга немей төлеп бээр. Өг-бүле керээзи-биле ажылдап турарларга мынчаар төлээр, а аренда керээзинде малчыннар пландан ажыр алган продукцияны дугурушканы өртек ёзугаар совхозунга садар болганда, үстүнде айытканывыс хуулларны барымдаалавас. Оон аңгыда, малчының шалынынга немежир төлевирлер чүлерил?

1. Малчыннарның дуржулгазы, ажылынга мергежили база чыл бүрүде белик түннелдерни чедип ап турары дээш «Мая ажылының мастери» аттыг I класстың мастеринге—20, ийнгизинге—10 хууну ай санында ажылдың шыырын барымдаалап турган төлээр.

2. Мал ажылтакчыларынга, оон иштинде бригадирлеге, оларның дузалакчыларынга үзүктел чок ниити стажы дээш немелде төлевирнин хемчээли мындыг: 2-ден 5 чыл чедир—10 хуу, 5-тен 10 чыл чедир 15, 10-дан 15 чыл чедир 20, а 15 чылдан көвүдээрге, 25 хуу.

3. Малчыннар чайгы үеде ыраак тайгаларга малын барып чайлагладып, семирткени дээш оларны аная турган (чайлаглаан) үезинде шалының (тарифтиг) 40 хуу немей төлеп бээр. Ол талазы-биле бистин республикада тускай доктаал бар, ында ажыл-агый айы-биле кайы-кайы чайлаглаарга бөрүп чеде бээрге, мындыгыл дээр дугайында ат кырында бижип каан. Ол ат-даңзы совхозтарның директциларында, специалистеринде бар. Оон айтырып алыр. Ужуру болза, ындыг чайлагларның аттарын бижээш, малчыннарга шүүт таныштырар, чок болза, чайлаглаашкын бетинде ону бижээш, конторага кескү чеге ачып каан турар ужурлуг. Шупту улус биле турар кылдыр. А бистин зооветеспециалистериис, экономистер, бухгалтерия ажылдакчылары база директорлар, профком ажылдакчылары-даа малчыннар ону билбезин ажыглаашы, дынаатпайн, төлевейн турары канчаннда таарышпас.

4. Малчыннарга байырлаалдар хүннеринде ажылдааны дээш шалының ийи катап улгаттырын төлээр (чижээ, ноябрь 7-8-те, май 1-2-де), ужуру болза ындыг. Бо таварылгага ажыл-агыйның сан-хөө байдалын көөр апаар. Ол дугайын малчыннарга баш удур дынааткан турар.

5. Ынчаарга ам ажылын аттарны канчаарыл деп айтырыг солунга кедүүлүп турду. Оларны кадарчы кижи болу мал кадарып, ажылдап мунуддаа турар болза, ажааганы дээш III разряд ёзугаар чылгычыларга бир баш мал дээш төлеп турары ышкаш, ынчалдыр төлеп бээр.

Тайылбырлап каар бодап турарым база бир чүүл болза, аныяктарны дуржулгалыг малчыннарга быжыглаар, белеткээр кылдыр «Чүсүү-малчын звено» кежигүннеринге сүмелээни ышкаш, будун чыл дургузунда быжыглаза эки. Чүге дизе чылдың дөрт эзлчээнде—кыжын, чазын, чайын, күзүн ай-бажын өөренип, билип алгаш, оон ажылдаарга, малчынга эптиг. Хамык бергелерни шупту-зуун көөр апаар. Ная акша-хөрөнгини кайыын алырыл? Кадрлар белеткээрниниң акшазы бар, ону сан-хөө плазында көрүп каан болгай. Ону база-ла коллективтиг керээге бадылап киирип алганы дээре.

Малчыннарга эң сөөлүнде тайылбырлап каар дээн мындыг чүүлүм бар. Кажан силер совхозтуң дирекциязы-биле аренда керээзин чарып турган, коданда малынарның каш дугаар төрүп турарын, оларбелчиниң байдалын, мал чеми-биле совхозчар болу хандырып шыдаар-шыдаавазын ыаап-ла өөренип көрзе эки.

Малчыннарның ажыл төлевириниң дугайында «Шын» биле «Тувинская правда» солуннарга республиканың Агроулетүр эвилелиниң даргазының оралакчызы Э. Х. Меңгиноолдуң доңу тайылбырын база парлаан болгай. Оон аңгыда, бистиң чамдык специалистеривистиң талазындан аренда-тор малчыннарның пландан ажыр алган продукциязын канчаарының дугайында база ышын эвес тайылбырлап турарын барымдаалаваш. Бо материалды парладывыс. Шак ындыг чорукта малчыннарга шаптыктыг. Керээлер чаларында, ажыл төлевириниң даа чүүлдериниң малчын бүрүзү эки билип алыр болза, оларның бичик түннелдиг, сонуургалдыг ажылдарынга улуг деткимче болур.

Малчыннарның социал айтырыгларының талазы-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база профэвилелдериниң область чөвүлелиниң доктаалын күүселдири-биле ажылагый, район бүрүзүнге хемчеглерни ажылдап кылыр ужурлуг бис.

Алан-оол СОТПА.
Профоблчөвүлелдиң даргазының оралакчызы, агроулетүр ажылдакчыларының профэвилел обкомунун даргазы.

ЧОНГА ЭПТИГ БОЛУР

Бойдустуң кайгамчык хайыраазы — Тарыс аржаанын эрткен чылын катап ажыктан, ная хөй-ле улус барып дыштанып, кадыын быжыглап алган. Бо чылын ная улам хөй чон баары билдингир. Чүге дизе, ук аржаанның ажык-дузазын республиканың кайы-даа булунунда билир.

Ынчаарга аржазига кээр улуска таарымчалыг чүүлдер чогу билдингир. Ону барымдаалаш, «Тере-Хөл» совхозтуң боттуг ажылларны кылыр деп директор С. Д. Седен-оолдуң плазында база киргеи чүве. Чүнү канчаарыл? Амдыызында чер ороу доп турда, ынаар одаар мышты, майгын ыяжын, чылгыта, инекке шаараш кажаа ыяжын белеткеп, чедирип алыр болза эки. Сезон эгелей бээрге, орта совхозтуң төлээзи турар, мурнунда колхоз турда безин ындыг чанчылдыг улус бис. Бенн саггаш, хымыс кылыр, каш инектен аппаргаш, сүдүн, өремезин садар.

Ам орук барда. ДТ-75 маркалыг трактор, 4-5 ажылчын, 3-4 доскаар солярка херек. Ол-ла. Оон аңгыда, ук аржаанга совхоз бодунун профилакторийин база тулуп ап болур.

Кунгуртугда амылырал хандырыга пунктузу база ажылды организастап, майгынны, дурер-орунну хөлезиледип болур. Оон аңгыда, садыг шугумунун талазы-биле база чамдык аъш-чемни, эн млангыя чигир, сухари, дус дээш өскедаа чүүлдерни садыглаарын организастап болгу дег.

Бо бүгү саналды чогуур организациялар, «Тере-Хөл» совхозтуң дирекциязы баш бурунгаар өөренип көөр болза деп бодап тур мен.

Василий ДОРЖУ.
Кунгуртуг суур.

Эрзинде малчыннар аалдарынче бар чораан бис. Ховухоорайы деп адаар черде келдивис. Карак четпес калбак ховулар чаптыла берген көстүп чытты. Ховунуң дөңгелиинде кыштагда Эрзиннин сураглыг хойжузу, ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутаты турган, Күш-ажылдың Кызыл Тук ийи орденниг, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Соян Соянович Алдын-оолга ужуражы бердивис.

— Кыштаглаашкын бистинде хүр эртип тур. Хойларның хөй кезии хураганнапкан. Малдың чаш төлүн онча-менди ап тур бис — деп, Соян Соянович чугаалай-дыр. Малчын аалда ишчилер аренда керээзи-биле ажылдап, эки түннелдерни чедип ап турар. Эрткен чылдарда бо хойжулар чүстен 110 баш чедир хураганны ап турган.

Соян Алдын-оол 1968 чылда маная бир дугаарында комсомолчу-аныяктарның бригадазын организастап, оон ажылын башкарбышаан, бригадирлеп турган. Ооң күш-ажылчы мурнакчы дуржулгазын бригадада эзээн хөй хойжулар салган алган.

«Чаа орук» совхозтуң бо кара баштыг хойларын катап өстүреринче сагыш салып эгелээн. Хойжунуң өөнүн эзэн база мурнакчы малчын Маруся Кайниковна дузалакчылары-биле ажык кажаада хураганнарны хойларже салып турдулар. 453 баш хойнуң хураганын шуптузун онча алыр сорулгалыглар.

ЧУРУКТАРДА: хоочун хойжу Соян Алдын-оол; малчыннар, сакманчылар кажаада ажыл үезинде.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АЖЫТ-ЧАЖЫТ ЧОККА ЧУГААЛАЖЫП КӨРЭЭЛ

Типографияга чап-чаа парлаан, будуунуң чыды безин хевээр «Шын» солуниуң бо номериниң арыннарын ажылып, номчуп олур боор сеи, эргим номчукчу! Солуниу дамчыштыр бүгү чоинуң кичээнгейин угландырып, оларның санал-оналын алыры-биле бистиң кижи бүрүвүстү бөгүн дүвүредип чоруур айтырыгларны кодүрер деп бодап алгаш, мону бижип орарым бо.

Айтырыгның алыс утказы мындыг. Янзы-бүрү, хөй талалыг хемчегларни ап келе-даа, сөөлгү үш чылларда республика девискээринде хамаатыларның мал-маганын, бажыңбалгадын, эт-херекселин оорлаар чоруктар өзүп турар. Бир эвес эткен чылын хамаатыларның хуу малын оорлаары 65,7 хуу, а эт-севин оорлаары 62,8 хуу көвүдээн турган болза, а бо чылдың эткен үш айларында бо көргүзүглер 13,7 болгаш 47,2 хуу кылдыр улгады берген. Оорларның бажы эттенип бар чыдарының дугайында чон киленнеп, солуи, сетүүлдер арыннарында, радио, телевидение дамчыдылгаларында болгаш чон-биле ужуражылгалар үезинде көдүрүп турары-даа чөптүг.

Күрүнеиң-даа, чоинуң-даа хууда мал-маганын үптеп, оорлап алгаш, карак ажыттап, садып саарарында чүгле ажыл кылбайн турар тояанчы кижилер эвес, харын-даа кайы-бир күш-ажылчы коллективте ажылдап турар кижилер боттары баш удур аразында сулчээлежип, дугуржуп алгаш, үүлгедип турары дүвүренчиг.

«Чыланның шокары даштында, кижиниң шокары иштинде» деп тыва улустуң үлегер чугаасы бар. Оор кылып чоруур кижилер база-ла янзы-бүрү националдыг болгулаар. Ынчалзажок оор херек кылып турар кижилериң хөй кезии тыва кижилер боон турары чажыт эвес. Шынап-ла, канчап мынчап барган улус боор бис? Бо айтыры чайгаарла тургустунуп келир-дир. Төөгүнүң чугаалап турары-биле алырга, тыва кижи мөзүн-шынарындан алыксак-чиксек эвес, ажыл-ишчи, биче сеткилдиг, бөдүүн кылдыр билдиниг турар. Орта үүге чоргаарланып болбас бис? Үүге бодаамас бис?

Бо бүгүнүң кол чыллагааны үүдел? Мындыг айтыыр албан тургустунуп келир-даа ужурлуг. Мында чылдагаанар-ла хөй. Оор-сук кылырыга суидулуг кижилер-биле кижизидилге ажылычың, чон ортузунга тайылбыр ажылының куду деңнелде тургустуңганы. Харын-даа бо ажылдың колдуунда-ла чоруттунмайн турарында. Чамдыкта харын-даа оор-сук кылган кижилерни үүгле шиидип, торгаар хемчеглер-биле кызыгаарлатынгаш, чаңгыс талалап чоруп бээр үүүлдеривис база бар.

Хамаатыларның өнүү-хөрен, гизни оорлаар, ону карак ажыттаар чоруктарга удур демиселди чорударында шаг-даа ажылдакчыларының харыысалгазы улуг. Ынчайгаш мурнувуста салдынган сорулгаларны боттандырып чорудары-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, оларны амыдыралга боттандырып турар бис. Ынчалза-даа ажылывыста четпестер чок деп чугаалап шыдавас мен. Эгелеп алгаш, кылып чорудуп турар ажылывысты моон соңгаар-даа ара соксавайн, чаа-чаа арганларны дилеп тып турган, шак мындыг үүлгедиглерни илередип тыварында амгы үениң машина-техниказын, биске чоокта чаа берген вертолётту, аътхөлүү ажылган, шимчеңгир хөделип, ажылдакчыларывыстың мергежилин, бот-харыысалгазын бедидин, чон-биле бир деминг ажылдаар ужурлуг бис деп үвеин утпайн турар бис.

Номчукчуларны хөй-ле санчурагай-биле будалдырып орбайн, сан-түүнүг каш-ла чижектен маңаа киирип каайн.

1988 чылда 473 кижи, 1989 чылда 504 кижи чоинуң хуу өнчүзүн оорлаан дээш кеземче херээнге кирген. Бо чылдың бирги кварталында мал оорлаан 58 бажың-балгат оорлаан 287 үүлгедиглер илереттинген.

Моон мурнуунда чыддарда чорудуп турган, дээштиг салдарлыг бооп тургулаан хемчегленнис — үүлгедикчи, сараалыг кижилерни хөй-ниитинин, чоинуң мурнунга тургузуп алгаш, сайгарып, ыяттырып, сургап, билиндир эде кижизидер дээн чижектиг дээштиг хемчегленнис чоорту чидип бар чыдары хараааныгыр. Аргалыг-ла болза, кижилерни кара-бажыңче киирбес дээш баш удур угаадып, кижизидер ажылдарны чорудары эргежок чугула боон турар.

База мындыг бир чижектен киирип көрейн. Шиптекел, ёзугаар херээн эрттиргеш келген кижилер биезги хевээр-ле ажыл-агый тыпшайн, ажылга киирип чадааш, муңгарап-муңгашталып келгеш, база катаппла биезги орууниче кирип, катап оорланып, чакпыылдап чоруп бээри чажыт эвес. Ынчангаш бо талазы-биле бүдүрүлгелер удуртукчуларының «Сен хамаанчок боттарывыстың «шаарланчак» кижилериви чадап тур бис» дээр хөөнерни, күш-ажылчы коллективтинин кижи дугайында бичии-даа бодаар үвези чок, «соок» хамаарылгазын буруу шаап, ажылдың аргахевирлерни эде тургузар үе келген деп санап турар мен.

Чөптүг чорук кажан-даа тиилээр. Ол мерген угаадыгда маргыш чок. Ындыг болганда, херек үүлгеткен кижи бүрүзүн тывары, үзе көрүп шиидери — суд, прокуратура болгаш шагдаа органнарының ажылдакчылары бистериниң ыдыктыг хүлээлгевис.

Истелге-байысаалга практиказындан алгаш көөрге, бистер чогумчалыг хөделиндда кээривиске шаптык ужураштырып турар үүлдер база бар. Маңаа мындыг чижектен киирип көрейн. Кайы бир көдээ Совет, совхоз, салбыр девискээринде ийикпе, азы иштик черлерде, озалаш хемнер баштарында оорланып чоруур алыксак-чиксек, маңгысталчак кижилерни ында чурттап турар чон билир, таныыр. А истелге органнарының ажылдакчылары оларны илередип, сойгалаар дээш чеде бээрге, ону шыны-биле сөглеп бербес, коргар, чажырар, харын-даа будап кааптар чоруктар хөй боон турар. Ындыг кижилериң бодалы дыка чегей. «Мээн үүвем оорлапкан эвес, мени-ле оорлаваанда олариың-биле үүү ынчан турар ону. Соң даарта ботка халдай берзе канчаарыл? Олдаа хей боор. Аал-орааныг, ажы-төлдүг кижи аас-дыл кылып тургаш чоорул. Ону истеп хынаар албан чери боду сайгарып алыр ыйнаан» дигилээр болгай. Оон эртсе, бодазын чидирген «муу каралыг» кижи оорну боду тып алгаш безин: «Чаа, үүнү ынчан турар бис. Дуюун бастырып, орнунга бир үүведен беривит. Ынчаар төлежип-ле алгай бис» дээш, оор херекти бүдүү базырып кааптар чөгенчиг таварылгалар бар. Шак мындыг чоруктар чамдык оорларының бажын эттеидирип, олар оон амдажааш, чырык хүндүс каракка көзүлдүр-ле үптепдээрбедээр чоруктарны болдура бээр үлдагааны-даа ыида.

База бир элдеп үвеин номчукчуларга таныштырза эки боор. Хурал-суглаа болу бээрге, оорларны карак одуп кызаңнадыр шүгүмчүлээр, бодуңуң бажының дүгүн-даа чула соп кааптар чыгыы килеңнеп кээр хирезинде оорларга дыынмас, шолук бодалдыг кижилер база бар. Оор-сук кылып турар кымнарыл ол? деп, айтырыг салыптарга, үнүшийт дээш, чоорту өжүп бады баар безин кижилер бистиң аравыста бар болдур ийин. Оорларының ораан дугларр, оларга амыр-дыш, өршээл көргүспес дээр болза, ёзулуг-ла демисежир херек. Дедир буруп, ангы-башка чүткүп турбайн, бир деминг деңге хөделир үевис келбээн бе, эргим чонум?

Мени даады дүвүредип чоруур база бир мындыг үүл бар. Арага-хымыс-даа ишпээн көк элээр, угаан-сарыылы чарт кижилер сөөлгү үеде машина-балгат мунуп алгаш, чоинуң мал-маганын он-оңуубиле үзе чүдүрүп алгаш баар фактылар нептерел турар апарган. Ажыл-агый удуртукчулары машина-техника ажыглалын, оон кадагаланын шыңгыы контрольга албайн, «ажырбас ыйнаан» дээн бодал-биле сула салыпканынын база бир херечизи ол-дур. Кажан черле таптаашкынның «чиидигир» байдалынан уштунуп, ажыл-ишчи байдалче шилчиир улус боор бис?

Ада-иелериниң, төрелдериниң кичээнгейин дараазында үүлдерже углаар бодадым. Ажытөлүвүстүң сагыш-сеткилин, кандыг турушта турарын амдаа эчизиниге чедир ханы билбейн турар бис. Уруг-дарының кайда, чүнү канчап чоруурун, кымнар-биле эп-найырал тулуп, харылзажып турарын, хеп-сынын, улуг өртектиг эт-херекселдерин кайыын тыпкаш, канчаар эдилеп чоруурун чамдык адаиелер эки-ле ожаарып көрбес, орта билбес боордур. Оон кедерезе, аныяк кижилер хоорай, суурлар, районнар аразында өрү-куду чоруп, улчумал амыдыралдыг болгулаар-дыр. Ажы-төлү шак ынчаар улчуп-улчуп келирге, ада-иези акша-төгериддаа харамнаанмас, олары чежени эккел дээр болдур, ынчаны берип каар-дыр. Шак ынчаар хайгаарал чок улчуп чоруп турар ажы-төл мырыңай Тывадан үнүп чоруткаш, чүрттүп еске-еске хоорайларына улчуп чеде бергеш, арага-дары ижип алгаш, кемхерек үүлгедип турар апаргандыр.

Кызыл, Шагаан-Арыг, Чадаана, Ак-Довурак хоорайларда хамаатыларның бажыңбалгадын оорлаар чоруктарның нептерел бар чыдары бистиң дүвүредип турар. Чүрттап орар ораи-савазын оорларга оорлатпас талазы-биле дээштиг хемчеглерни албайн, ону камгалап болгу дег черлер-биле дугуржулга хылып албайн, багай шоона биле шоочалап каап, чамдык хамаатылар боттары ыцай бээр чорупканда бажың-балгат оорлаар чоруктар база болгулап турар. Өске республикалар, крайлар, областарның үлегери-биле кожа-хелбээ чүрттап орар хамаатылар боттары аразында дугурушкаш кайы-бирээзи чок турар таварылгада бажың-балгат хайгааралын күштелдирери черле артык эвес боор.

Чоинуң хуу өнчүзүн оорлаан, садып-сайгарып турар кижилериң чамдык кезии кайда-даа ажылдавайн турар үлээди аныяктар боор-дур. Республика девискээринде кайда-даа ажылдавайн, өөренмейн турар кижилериң санын чүгле «дөңгүр-оолдан» алган боордан башка, олар чогум кымнарыл, кайда чүрттап, чүнүн-биле амыдыран турарлары деп үвеин эчизиниге чедир тодарадып албайн турар-дыр бис. Кол-ла үүве ажыл чок кижилерни каяа ажылдадырының талазы-биле боттуг хемчеглер алдынмайн турар. Ажыл чок кижилерни ажылга тургузар талазы-биле Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарының партия, совет органнары кандыг хемчеглер ап чорудар бодап турар ирги? Сан-түүгге чүдүп, отчет берип каваш, саазын кырынга «тараа тарып» турар эвес бис ыйнаан? Назы четпес үлээди аныяк кижилер херек үүлгедирде тыртып турар «конопля» дээр сарыг чашпанга безин күш четпестеп калганывыс ол бе?

Чонну, ылангыя аныяктарны ажыл-биле хандырар төлээде күш-ажылчы ажыл-чорудулганың бүгү-ле хевирлерни, кооперативтерни, хууда күш-ажылды, өг-бүле болгаш аренда көрээлерин бо сорулгага дүүштүр калбаа-биле ажыглаар үеин келген. Будуруккулуу улуг эвес ус-тывыш бүдүрүлгелерни кидээе сайгарып турган, ажыл чок кижилерни ажылдадыптар черлерни немей тургузарының улуг курлавырларын ажыглаарын чүге уттун турар бис. Алгыкеш дээн чижектиг тус черниң чиг эдин болбаазырадып кылгаш, садар талазы-биле акыдукма Моол Арат Республиканың бистин-биле кожа турар аймактарының ажыл-ишчилериниң чүвүс дулай бергенил? Айтырыгны дидим шиптирлеп, ийи-бир совхозтарны совхозтехникумнар кылдыр эде тургускаш, аныяк-өскенин аная өөредип, ажылдадып өөретседаа чүл? Ол шенелде-даа болгай-ла. Ажыл-агыйның чамдык адырларының салым-чолун бо айтырыгга дүүштүр чүге эде шиптирлеп болбазы?

Эргим чонум, ха-дуңмам, эш-өөрүм, «Шын» солуниуң номчукчулары! Чоинуң ат-алдарын бужартадып турар оорланыр чорукка удур шуптувус чаңгыс кижи-дег дидим демиселди чорудуп көрээл. Оорларны чежеге дээр амдажыдар бис. Оорларга базар-базар чер чок кылдыр шыңгыы байдалды тургузар ужурлуг бис. Ак сеткилдиг аная-да ажылдап, чурттап орган хамаатыларның өнчү-хөреңгизин бичии-даа кээргээр сеткил чокка оорлап аппаар ийи-чаңгыс маңгысталчак кижилер бистин аравыста шөлээн чоруп, чоинуң бүдүрүп каан байлаан үлежип чоруурун буруу шаап көрээл. Ынчангаш ажыт-чажыт чокка чугаалажып көрээлицер.

Владимир КАРА-САЛ.
Тыва АССР-ниң иштики херектер министри.

РЕДАКЦИЯДАН. Республиканың иштики херектер министри Владимир Бораевич Кара-Сал ниитиниң болгаш хуузунда мал-маганныг кижилериң өстүрүп, азырап орар малын өдээн кургадыр оорлап алгаш баар, харын-даа хамаатыларның бажың-балгадын оорлаар алыксак-чиксек кижилериң бистиң аравыста ам-даа бар боон, коргу үзүлбейн турарынга сеткил-сагыжын дүвүредип чоруур айтырыгны бо үүлүнде көдүрүп турар-дыр. Кады-ла чурттап орган чонун халактадып, улустуң саап ижип орган чаңгыс борбак инзин безин оорлап алгаш баар «кара холдуг» кижилер ам-даа бары чажыт эвес болгай.

Шынап-ла, министриң бо айтырыгны көдүргени үүлдүг. Оорлаар чорук-биле демисел чүгле милициның херээ-дир дээр болзувусса шын эвес. Оорларны оруун дугларр дээш бүгү хөй-ниити көдүрлүп үнер ужурлуг. Ынчангаш солунда парлаттынган бо үүлүге хамаарыштыр боттарындың санал-оналындары бижиринериң солуниуң номчукчуларындан 'дилеп тур бис. Черле ынчаш оорларың баар-базар чери чок болзун дээш үүнү кылзывысса экил? Силериң санал-оналыларны манап артывыс.

ЫНЧААР АРТТЫРЫП БОЛБАС

Чадаана АТБ-ни республикада бир улуг автобудурулге черлериниң бирээзинге хамааржыр. Интернационалчы коллективтиң кежигүннери бүгү маркалыг 84 автомашиналары биле улус ажыл-агыйынга хереглээр чүктерни сөөргүп, суурлар болгаш районнар аразынга чорумалларны база аргыштырып турарлар. Ынчангаш харыысалга оларда улуг.

Херек кырында байдал мында кандыгы? Дыка варын. Чолаачылар ортузунда ажыл хүнү үзер, машина башкарып чораан арагалаар чоруктар кайы көвей болуп турар. Машинаны эзирик башкарып чораан, КАИ ажылдакчыларынга хемчег алыскан чолаачылар бо будурулге черинде эң хөй болган. Автотранспортту эзирик башкарганы дээш 8 чолаачы 200-200 рубльге торгаткан, дыка хөй чолаачыларга административтиг хемчегни КАИ ажылдакчылары онаган. Чолаачылар Орус-оол, Карим Монгуштар, Вячеслав Ондар, Мерген Сат, Анатолий Волков, Вадим Ховалыг болгаш Чкалов Ондар машинаны эзирип алгаш башкарып, долгандыр чонга айыылдыг байдалды тургусканы дээш шыңгыы хемчегни алыскаанар.

Ол фактылар чүнү көргүзүп турарыл дээрге-ле. АТБ-ниң удуртулгазы (начальниги В. В. Поздяев) чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылын сула чорудуп, олардан күш-ажылдың сагылга-чурумун кошкак негел, техниканың ажыглалын хыналдага албайн турарын бадыткан турар-дыр. Февраль 14-те дежурный механик Маады Намчыниың ботхарыысалга чок чоруунуң түнелинде техниктиг байдалы орукче үнмес ужурлуг автомашина рейсче үнген. Ону КАИ туткаш, ажылынга харыысалга чок чорду дээш М. Д. Намчыны 50 рубльге торгаан.

Март 5-те автотранспортту рейсче үндүрүп турарының талазы-биле АТБ-ниң ажылынга хыналданы КАИ чоруткан. Хыналданың түнели мунгаранчыг болган. Будурулге черинде бар 17 автобустардан, 67 чүүк машиналарындан чүгле чаңгыс-ла автобусту рейсче үндүрүп болуру илерээн. Артыкан автотранспорт янзы-бүрү үеелиишкиннерлиг болуп, рейсче үнер аргазы чок болганнар. Чылдагаанны чүдел деп айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир. Кол-ла чылдагааны—чолаачыларның сагылга-чуруму кошкак, машиналарның ажыглалын АТБ-ниң даргалары хынаавайн турарында. Оон түнелиниде олар күрүне машиназын хууда чоруунга ажыглаан, эзирик башкарып чораан, үреп турарлар. Хыналда болган хүн АТБ-ниң № 57-66 ТВЛ дугаарлыг ГАЗ-53 маркалыг машиназы кайда-даа барганы билдинмес болган. Ол дугайында АТБ начальниги В. В. Поздяевтен болгаш оон инженер-техниктиг ажылдакчыларындан КАИ ажылдакчылары айтырарга, эктин кыскаанар. Оларның ол «чидирикен» машиназы (чолаачызы Орус-оол Монгуш) Шемиге хонуп, чолаачы күрүне машиназы-биле хууда херээн будурүп ал чораанын КАИ илереткен. ПАЗ-672 маркалыг автобустуң чолаачызы Чкалов Ондар март 24-те хууда чоруун кылып, автобусту эзирик башкарып чораш, КАИ-те туттурун, шыңгыы хемчег алыскан. Ындыг хевирлиг чижектерни хөйнү адап болур. Март 8-те чырык хүндүс АТБ херимнинг иштинде оорлар КамАЗ-5511 маркалыг, № 60-44 ТВЛ дугаарлыг автомашинаны мунукаш барганнар. Ону таныыл, дежурный механик, инженер болгаш АТБ начальниги боду-даа көрбээннер. Харыысалга чок чоруткун түнелди бо-дур.

КАИ шүгүму-биле хынаалдарны АТБ-те сөөлгү үеде ийи удаа чорудуп, ында бар четпестерни эдип, хемчег алырын

Бистин аалчывыс

ТЕЗИМ

Тезим, Тезим, узун Тезим!
Деннелге чок эргим хемим.
Арыг кылан агым суунну
Амзап ишкеш, күжүм кирер.
Улуг Моолдан эгелээштин
Успа-Хөлче кирер аккан
Чуртталгамда солуттунмас
Чурумаллыг чараш хемим!

Бажыңывыс иштин каастаан
Магаданчыын көрем, сарыым.
Чассыг, уян, чугаалыглар!
Чаптанчыглар, эреспейлер!
Оолдарымны, кыстарымны
Ошкап чассыг, эргелет даан.
Характарын топтап көр даан,
Кара олчаан — мээнин, сээнин.
Чассыг, уян чугаалыглар,
Чаптанчыглар, буян кежиим.

Зинаида САМБУУ.

ЧАШТАРЫВЫС

Чурталгавыс онмас байлаа
Шулуйнашкан бичин чаштар
Чурталгавыс солуттунмас
Чурумаллыг чараш хемим!

ЧЫЖЫРГАНА

Сайлыг хемнин унун дургаар,
Сагланайнып үнүп келир
Чыгы сарыг торгу өйнүг,
Чыжыргана амданыг кат.
Шыргай сыптыг чыжыргана.
Шыршыгарын чидиг теннинг.
Борбак-борбак чинчилерин
Бопуйгулаан шурулар-ла.

Удур, дедир чаткан ширтек
Өгнүн иштин шиник кинрген,
Өргүн чонунун саадаар чери.
Кээргел чок хады-чазы
Хенертен кээп үлдап турда,
Хереллиг хүн үнүп кээрге,
Хээленип өөм көстүр,
чараш-ла-дыр.

ӨГ

Сайзанак дег тиккен өг
Сарыым кыстын өргээзи-дир.
Ыналзында аскан кавай
Ыкай чаштын өзер чери.
Угулзазы тутчур кылдыр

САРЛЫК

Тайга-таскыл бедиин тевер,
Дайгы биилер сарлык малым.
Соок кыжын кыштаг биилбес,
Соңгу чернин адыы-ла сеи.
Куу, сыра будуу ишкаш,
Кулаш чыгыы мыйыстарлыг.
Дүвү-хатка эстеп чоруур,
Дүгү терей, чараш сарлыым.

Олчат-оол МОНГУШ.

УТТУНДУРГАН ОДУРУГЛАР

Сеткилимнин уян хөөнү сине берген
Сеңээ четпейн, уттундурган одуруглар
Ой-та, кажан окуп калган кыыраашта
Октаттынмаан, согур душ бооп артып калды.
Сөөлгү катал сеин көрген хүнүмден бээр
Хөй-ле чылдар көгү, хары солушса-даа,
Сөглеп чадаан ынакшылым арыг сөзүн
Көнгүс чаа-ла бижип доостум, элдептиг аа.

СЫПТА ЧЕЧЕК

Сырый частып, сыпта чечек шыгырт долган,
Сырын-биле шынаа-шөлдү айдызаткан,
Үзүк-боолук арылар-ла шымда-далаш
Үүнейнип үүжезинче чемиш дажаан...
Канчап билир, сагыш-сеткил ийлетки дег,
Кара хинчээм түнел чокка артпазын дээш,
Өөгүр чечек сеңээ сунуп бараан болуйн,
Өөрүшкүнү чаалап алыр чалавас мен.
Адыр сыпты сыйын аар дээш адыштапкаш,
Аарышкыдан шылашпайн алгыыптым.
Салаалардан сыстып баткан кызыл дамды
Салбактарга чинчилер дег мөндүннешти.
Тенек бодум сеин база шак-ла мындыг
Тенниг сыпта чечек дээрзин ам чаа билдим.

Роман ЛУДУП.

ИРГИТ ШАГДЫРЖАПКА

Ажыл-херек иэттинмээн берге өйде
Албан кылып башкарары белен эвес.
Аныяк угаан хувискаалга улам чырып,
Амыдырал аас-кежиин чаалап кирген.
Арат кижи эрге-ажыын камгалаары,
Революстуг сорук киреп ажыллаары,
Алгыларлыг демиселче кыйырары —
Эрес эрнин шилип алган оруу болган.
Арат намыын, күрүнеин херээ дээштин
Амыр-дыш чок күжүн берип, чүткүп чорлун.
Ажы-төлдер келир салгал баар оруун
Айтып сургаан тыва кижи Шагдыржап-тыр.

Алексей ДАМДЫН.
Хоочун башкы.

«Сеңгиленнин» агымы

«Дамырактар каттышкаш, хем болур...» дээри ышкаш, СЭКП Төп Комитединиң «Чогаадыкчы аныяктар-биле ажыл дугайында» доктаалы үнген соонда, республикага чечен чогаал каттыжыышкынары тургустунуп эгелээн. Бир-ле дугаарында «Тыванын аныяктары» солуннуң чанында «Дамырак» чечен чогаал каттыжыышкыны ажылдап эгелээн. Анаа чамдык районнарның чогаалга күжүн шенеп чоруур кижилери киржип, шилиттинген чогаалдарын ук солуннуң арынларына парладып турган.

Ол каттыжыышкыдан ужукталгаш, чамдык районнарга чечен чогаал каттыжыышкыннары, болгумнери ажылдап эгелээн. Амгы үеде ындыг каттыжыышкыннар барык район, школа бүрүзүнде бар. Чөөн-Хемчикте «Чадаанаын чадаганы» каттыжыышкын бодунуң хүрээлеринде бот-тывынгыр композиторлар, чурукчулар, ус-шеверлер, чогаалга хандыкшылдыглар болүктерин хаара туткан. Оларның чогалдарын «Ленинчи орук» солун доктаамал парлап турар. Барыын-Хемчикте «Мажалык» чечен чогаал каттыжыышкыны бага район солунунга чогаалдарны чырыдып келген. Ол ышкаш Мөнгүн-Тайгада «Мекги чечээ», Бай-Тайгада «Монгүлектин сыры» каттыжыышкынар киржикчилериниң чогаалдарын хана солуннарда үндүрүп турары солун.

Эрзинде «Сеңгилең» чечен чогаал каттыжыышкыны тургустунгандан бээр үш чыл болуп турар. Ооң ажылын Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Чуруучулар эвилелиниң кежигүнү Бригад Санчыевич Дүпчүр удуртуп келген. Ында Нарын, Мөрен, Бай-Даг, Булун-Бажы суурлардан ниитизи-биле 30 ажыг кижи хаара туттунган. Олар айда бир катап район төвүнге чыглып келгеш, киржикчи бүрүзүнүң чогаалдарын бир демниг сайгарып, утка-шынар, уран-чечен дыл талазы-биле шилиттинген чогаалдарны республика солуннарынга парладыры-биле сүмелеп, чорудуп турары чаңчыл апарган. А чогаал негелдезинге чедир бижиттинмээн чечен чугааларны, шулуктерин катап эде кылыры-биле эдериге эгидип турар.

«Сеңгиленнин» киржикчилери районнуң культура ажылдакчылары-биле катчып алгаш, ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларынга, малчын бригадаларга, чурттакчы суурларга аалдап барып, боттарының дээре дээн чогаалдарын номчуп норааннар. Ындыг үеүүшкүнү олар 20 удаа кылган. Каттыжыышкынның ажылынга СЭКП Эрзин райкомунуң идеология килдизинин эргелекчизи Алдын-кыс Комбу төлептиг үлүүн киирип келген, чүге дээрге ол ук чернин шыырак дээн шулукчүлериниң бираазын.

Эрзин, Тес-Хем районнарда бистин тускай корреспондентивис Седип Монгалдың организастыг ажылынын аайы-биле чоокта чаа «Сеңгилең» чечен чогаал каттыжыышкынының ажылынга киржип, көдээ авторларның чамдык чогаалдарынга сайгарылганы кылдывыс. Өттүүүшкүн хевирлиг, моон мурнунда бистин чогаалчыларывыстын ажыглап каапкан будун-будун одуруглары кирген, чер-чурт мактаан, ынакшыл дугайында дөмей-дөмей уткалыг, чаа ажыдыышкын, тывызык чорук чок, үеннг негелдезиби-биле дүүшпейн турар чамдык шулуктерин авторларга катап чогаадыкчы өзу-биле ажылдаары-биле боттуг дузаны көргүстүүвүс.

Бөгүн ол каттыжыышкынның чамдык киржикчилериниң чогаалдарын оларның дилээ-биле парладывыс.

Сарыг-оол КУУЛАР.

ХООЧУННАР МАРГЫЛДААЗЫ

Бай-Тайга районнуң Тээли суурнуң спорт залынга барыын зонаның хоочун хол бөмбүкчүлериниң маргылдаазы болуп эрткен. Анаа Сут-Хөл, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның база Ак-Довурак хоорайның командалары киржип, боттарының спортчу мергежилин шенешкеннер.

Чидиг спортчу демиселдиң түнелинде, Сут-Хөлдүн командазы бедик спортчу мергежилдиин көргүзүп, бирги черже үнгеш, шилчиир кубокту, бирги чергенин дипломуун чаалап алган. Ийигизин Барыын-Хемчиктин, үшкүзүн Чөөн-Хемчиктин командалары ээлээн.

Эң эки халдакчы Николай Амыртаа (Барыын-Хемчик), эң аваангыр чараш ойнаан Сарыг-оол Салчак (Ак-Довурак), эң эки камгалакчы Виктор Ховалыг (Чөөн-Хемчик) оларга районнуң спорт комитединиң тускай шаңналдарын тывыскан.

Ол-ла районнарның хоочун шыдыраачыларының маргылдаазын швейцар система-биле 5 салыгга организастап эрттирген. Анаа эң шилиндек 12 шыдыраачылар киришкен. Бо маргылдаага Бай-Тайга районнуң шырык ойнакчылары хөй киржип, чедишкиннинг ойнааннар. Ынчалза-даа оларның удурланыкчыларында республика маргылдааларынга хөй удаа киржип чораан, байлак арга-дуржулгалыг хоочун шыдыраачылар бар болган.

«Тээли» совхозтуң ажылчыны Виктор Очур эң хөй санны ап, тиилеп үнген. Ийиги черни Тээлиде АТБ начальниги Дадар-оол Куулар, үшкүзүн Ак-Довуракты төлөөзи Делгер Лопсан олар үлешкеннер. Тиилекчилерге шаңналдарны тывыскан.

Районнуң спорт комитеди барыын зона маргылдааларын доктаамал организастап, келген аалчыларының аъшчемин, чурттаар черлерин баш удур эки белеткеп, маргылдааларны бедик деннелге эрттирип турарын мактап демдеглээри чугула.

Келир чылын мындыг маргылдааларны тиилекчи болган Сут-Хөл районга эрттирерин маргылдааның киржикчилери дугурушкан.

Седип-оол ИРГИТ.

БАЙЫРЛАЛ ДЕГ БОЛГАН

Чоокта чаа Чөөн-Хемчик районнуң Культура бажыныың спорт залынга тыва хүрештин байырлалы болган диле хөөредиг эвес.

Спортчу ниталелдериниң туктары киискээн, спортчуларга байыр чедирген лозун-плакаттарлыг, мөгелер дугайында чечен-мерген домактарны бижээн ханаларда аскан. Чөөн-Хемчик районнуң спорт чөвүлелиниң хубогу дүзүп чаа чаллаан маргылдааның байырлыг ажылыышкыны болган. Күш-ажылдың болгаш тыва хүрештин хоочуннары, тыва хүрешке ТАР-ның 4 даклыг чемпиону Мөкар Аскиров (Мандан-оол), районга каш удаа шүүп чораан мөгелер Доруг-оол Монгуш, Василий Үзек мөге кижиниң мөзүү-шынарынга, мөгелериниң амгы үеде ажыглавайн турары уттунган аргаларга хамаарыштыр арга-сүмелерин бергеннер. Районда эрткен чылдың төнчүзүнде ажыттынган ушу бөлүүнүң киржикчилери — Чадаананың № 1 школазының өөреникчилери (башкызы Алексей Саттын удуртулгазы-биле) чыылганнарга ушунуң ангыаңгы хевирлерин сонуургаткан.

Долгандыр хүрежир система-биле тыва хүрешке Кызыл, Сут-Хөл, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнардан шилиттинген эң шыырак 13 мөге хүрешкен. Кижи бүрүзү 12 мөге-биле хүрежир.

Аштырыышкынарга таваржып чоруп турган Сут-Хөл районнуң аныяк мөгени Артем Куулар дуржулгалыг мөге Маадыр Монгуштуң улуг тураланыпканын ийикпе, азы ооң серемзиэни кошкатканын ажыглааш, чүгле оны октааны «мөгенин маанын кадырык» деп чоннуң мергеи сөзүнүң шыныыы бадыткаан. Ийи хүн ачыр-чачыр түлүшканнының түнелинде, Сут-Хөл районуң төлөөзи, республикада биилкигир аныяк мөге Гешадий Монгуш чүгле хоочун мөге Алексей Хомушкуга октаткаш, 1-ги черни чаалап алган, ийиги черни Маадыр Монгуш, үшкүзүн Алексей Хомушку тус-тузунда ээлээннер.

Маргылдааны солун кылдыр эрттиреринге Чадаананың уругларының спорт школазы (директору Б. Ш. Монгуш), Чадаананың № 1, 2 школалары (директорлары М. В. Борбай-оол, Ч. Д. Ооржак) улуг үлүүн киирип, эң чараш арга, тиилелгеже чүткүл, төлептиг мөзү-шынарлыг мөге дээ тускай шаңналдарны тургускан. Үш хүн иштинде эрес, кашнагай, дидим хүрешкеш, эң чараш арга дээш шаңналды Сут-Хөл районда тыва хүрешке РСФСР-ниң спорт мастери Владимир Ондар чаалап алган. Баштайгы хүн ийи кижээ октатса-даа, тура-соруун салбайн ийиги хүнде шупту онагларын октап, үшкү черни алган Алексей Хомушкуга тиилелгеже чүткүл деп шаңналды, төлептиг мөзүшынары дээш деп шаңналды Маадыр Монгушка тывыскан.

Долгандыр хүрежир система доозулганда Культура бажыныың сценазында тыва хүреш эгелээн. Зал долдур олурупкан зарыкчыларны мөгелер чалгаартаан. Бо хүрешке ангыаңгы чылдарда республикага шуглуп чоораан ат-сураглыг мөгелер — Өөрден Орлан Кызыл-оол, Андрей Семис, Кызыл райондан Владимир Монгуш, Чөөн-Хемчиктен Алексей Хомушку, Маадыр Монгуш дээш өске-даа тыва хүрешке деңзи аайы-биле РСФСР-ниң 10, хостуг хүрешке 2, дзюдо, самбо хүрешкеге бир-бир ССРЭ-ниң спорт мастери болгаш кандидаттарның хүрешкеин көрүүчүлериң улуг сонуургалын хайыктырган. Чидиг демиселдиң түнелинде Чөөн-Хемчиктин аныяк мөгени Маадыр Монгуш райспортчөвүлелиниң кубогунун эдилекчизи болган. Ийиги черни Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң малчыны Владимир Монгуш алган. Үшкүзүнге Чөөн-Хемчик районнуң мөгени, РСФСР-ниң спорт мастери Вячеслав Ондар болган.

Бо болган хүрешке ат-сураглыг мөгелерден ангыда, чаа өзүп орар, талантылыг аныяк мөгелер кайы-даа районнарда барын көргүскен. Ылангыя Владимир Монгуштуң дуңмазы, Шамбалыг школазының 11 классчызы Аяс Монгуш 3 хүн иштинде эвээш эвес, шыырак мөгелерин октаан. Улуг, шыырак дурт-сыныг бо мөге арга-дуржулгазын бедидип, кызымак белеткеник болза, келир үеде оон улуг мөге үнүп болур-дур дээрзин хоочун мөгелер чугаалажып олурду. «Чадаана агротрастың» чолаачызы, аныяк мөге Юрий Довгак Өөрүнүн сураглыг мөгези Андрей Семисти арыг, чараш арга-биле октаан., Тере-Хаядан Мерген Саая, Чадаанадан Амыр-Санаа Куулар, Сут-Хөлден Семен Ондар, Шолбан Күжүгет дээш өске-даа аныяк мөгелер ат сураглыг мөгелер-биле дидим хүрежип, чамдыктарын октап-даа турдулар.

Райспортчөвүлел бо улуг маргылдааны бедик деннелге организастаан. Мөгелериниң дыштанып, чурттаарынга, чеменнериниг таарымчалыг байдалдарны тургускан. Хүреш болур черлериниң шимелдезин, үн улгаттырар аппаратураны бар улуг белеткеп, судьяларны, мөге салыкчыларын шын шилээн. Хүрештин эгелээр шагынан озалдаан мөгелерге сагындырыг берип турганы өөртүг.

Мерген-Херел МОНГУШ.

БОРАҢ КҮС ДЕГ ЫНАКШЫЛЫМНЫ

Новелла

Октябрь ай. Хуулгаазын чараш күстүң Тывавыстың бир-ле булуңунда дүшкени бо! Долгандыр бүгү бойдус элдептиг, будун каанзыг өңбиле чуруттунган. Хөвуларда тараалар алдын-сарыг кыыдыр бышкан, хат аайы-биле шинчейдир чайганылаан, сактырга, тоол шагның алдын-сарыг хептиг даңгыналары-ла! Шагның шак ол магалыг өйүнде, аныяк назынымның быщкан чодураа дег үезинде, баштайгы чаш ынакшылым тыптып, Аржаан-оол-биле октябрьда ужуражып таныышкан мен ийин. Ооң-биле таныышканымны дөгере бижиир болза, төнчү чок тоожу-даа үнүп болур чадавас.

Төрээн хемивистиң сарыг хевис чадып каанзыг эриннге, бир-ле дугаар ужуражып, эргиминнің меңээ сөглээн «ынак мен, кабгас мен, утпа» дээн сөстери кулаамга тааланчыг аялга дег дыңналып, изиг эриннеривис ол хүн дегжип, мага-бодумну чыыра куспактап, эргеледип турган. Чүректеривис дынзыг согуушкуну боттарывыска-ла билдинип турган чүве ийин.

Ооң эргим сөстери чүрээмни чалгыналдырып, өшпес күштүг идегелдиң отчугажы кыпсып турган. Чайлыг үемде ооң дугайында бодап, харын-даа келир үеде аас-кежиктиг чүрттаалгамны-даа чуруй бергилээр мен. Удур көрген өлдек характары, оожум, топтуг бүдүжү меңээ дыка чоок, эргим апарган. Ол хүнүерде чырык чер кырында бистер дег аас-кежиктиглер чок ышкаш сагындырар, Найыралывыс күштелип, чоорту ынакшылче шилчип, кайы бирээвис чокка чурттай албас ышкаш апарганывыста, ынакшаан кижимнің хенертен аажы-чаңы өскерилген.

Болчажыр черинске ол орайтап, озалдап кээр, арыышырайында хөглуг-өмак аажы-чаңы чок, улуг-ла ажыг-шүжүгге алыскан кижилер дег, кантагар-ла куу чүве, ыыт-даваш чок, хөлүгүр, бүргээн кудай дээр-ле! Шак-ла ынчаар аажы-чаңы өскерли берген кижини кижи катап эллдирип, биеэги дег эң-не онза, хөглүг, эргим үелерни эгидип, чаалап аар деп чүве болдунмас-ла чораан. Бодум база оон ырай берген мен. Ынчалза-даа ынакшаан чаш чүрекке ындыг согуг берге-ле чораан. Айлар, чылдар улай шуужуп эртип-ле, эртип турган. Чүге-ле ийик, алдын күс дүжүп, ооң бүгү чурумалы караамга көстүп кээрге-ле, сагыш-сеткилим хөлзеп, дойлуп, чүрээм ыыстап, дүвүрээр апарган.

Чылдың дөрт эргилдезиндеи эң-не онзазы меңээ алдын күс боор, баштайгы чаш ынакшылымның моорлап келгени хайыралдыг, солун аас-кежиким күзү болган. Эх, чылдар, чылдар! Дистинишкен куштар ышкаш хөй-ле күстер дүжүп, хөй-ле чылдар эрткен. Ажы-төлдүг, ацгы өг-бүлелиг болган-даа болзумза, чүге-ле ийик, чаптанчыг, чаш баштайгы ынакшылым, аас, байлак, алдын күзүм уттундурбас болуп, сеткилимде таңмаланып артып калган. Ынчалза-даа...

Чылдар каржып-солчуп эртип тур. Баштайгы ынакшылым боран күс дег оңуп калганы ол бе?! Эх, мээн кээргенчиг баштайгы ынакшылымны аар, ооң соонда оон-биле кезээ меңгеде кайын дужар деп мен. Байыр-лыг, мээн боран күс дег оңуп калган ынакшылым!

Зинаида САМБУУ.

ОЙНААШКЫННЫГ САЛЫЫШКЫННЫҢ ТУСКАЙ ТАБЛИЦАЗЫ

Ойнаашкын тиражы Вологда хоорайга 1990 чылдың апрель 7-де болган.

РСФСР-ниң деңискээринде ССРЭ-ниң ажаалга банкыларының албан черлеринде ойнаашкынныг салыышкынарның дараазында номерлерлиг саннар ойнаашкынга таварышкан.

Саннар №№	Салыышкынның ортумак түүнүн ойнаан хүүзүнүн хемчээли	Саннар №№	Салыышкында ортумак түүнүн ойнаан хүүзүнүн хемчээли
А-39	Чээрби беш	А-531	Чүс
А-59	Чээрби беш	А-581	Ийи чүс
А-93	Чээрби беш	А-628	Чүс
А-147	Чээрби беш	А-666	Чээрби беш
А-199	Чээрби беш	А-690	Чээрби беш
А-213	Чээрби беш	А-750	Чээрби беш
А-250	Чээрби беш	А-782	Бежен
А-302	Чээрби беш	А-811	Чээрби беш
А-356	Чээрби беш	А-878	Чээрби беш
А-377	Чээрби беш	А-913	Чээрби беш
А-407	Бежен	А-940	Чээрби беш
А-452	Чээрби беш	А-961	Чээрби беш
А-490	Чээрби беш		

ССРЭ-ниң ажаалга банкыларының албан черлеринде 1000 ажыг дугаарлыг саннарның дараазында мун номерлерге баштайгы мунга дег шупту ойнаашкынга ынчаар таварышкан, азы №№ А-1093, А-2093, А-1147, А-1581, А-2581 дээш оон-даа ынай.

Комиссияның даргазы, улус депутаттарының Вологда хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы
В. М. МОГИЛЕВСКИЙ.
Комиссияның харыысалгалыг секретары
Л. Н. АФАНАСЬЕВА.

АКША-БАРААН ОЙНААШКЫННЫГ САЛЫЫШКЫННЫҢ ТУСКАЙ ТАБЛИЦАЗЫ

Ойнаашкын тиражы Вологда хоорайга 1990 чылдың апрель 7-де болган.

РСФСР-ниң деңискээринде ССРЭ-ниң ажаалга банкыларының албан черлеринге акша-бараан ойнаашкынныг салыышкынарның талазы-биле дараазында номерлериг саннар ойнаашкынга таварышкан.

Саннар №№	Салыышкында ортумак түүнүн ойнаан хүүзүнүн хемчээли	Саннар №№	Салыышкында ортумак түүнүн ойнаан хүүзүнүн хемчээли
В-32	Чээрби беш	В-531	Чээрби беш
В-74	Чээрби беш	В-586	Чээрби беш
В-109	Чээрби беш	В-631	Чүс
В-143	Чээрби беш	В-665	Чээрби беш
В-181	Чээрби беш	В-699	Чээрби беш
В-218	Чээрби беш	В-752	Чээрби беш
В-244	Чээрби беш	В-795	Чээрби беш
В-281	Чээрби беш	В-826	Чээрби беш
В-359	Чүс	В-852	Чээрби беш
В-386	Чээрби беш	В-909	Ийи чүс
В-431	Чээрби беш	В-923	Бежен
В-471	Чээрби беш	В-973	Бежен
В-517	Чээрби беш		

ССРЭ-ниң ажаалга банкыларының албан черлеринде 1000 ажыг дугаарлыг саннарга дараазында мун номерлерге баштайгы мунга дег шупту ойнаашкынга ынчаар таварышкан, азы №№ В-1032, В-2032, В-1143, В-2143, В-1699, В-2699 дээш оон-даа ынай.

Комиссияның даргазы, улус депутаттарының Вологда хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы
В. М. МОГИЛЕВСКИЙ.
Комиссияның харыысалгалыг секретары
Л. Н. АФАНАСЬЕВА.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылда күрүнеин педагогика институдунуң бот-өөредилге салбырынга өөренирин күзээннерни (абитуриентилери) 1-ги курска дараазында тускай эртемнерни чедип алыры-биле хүлээп алырын чарлап гур: «География», «Орус дыл болгаш литература», «Педагогика болгаш психология» (школа назыны четпээн) «Педагогика болгаш эге өөредилгенин методиказы», «Тыва дыл болгаш литература».

Киреринин экзаменнери 1990 чылдың июнь 4-тен 16-га чедир болур. «География» кирерлер ССРЭ төөгүзү (аас-биле), орус дыл болгаш литературага (бижимел-биле) экзамен дужаар.

«Орус дыл болгаш литературага» кирерлер орус дыл болгаш литературага (аас, бижимел-биле), ССРЭ төөгүзү (аас-биле) экзамен дужаар.

«Педагогика болгаш психологиягa» (школа назыны четпээн) кирерлер ССРЭ төөгүзү (аас-биле), тыва дыл болгаш литература (аас бижимел-биле) экзамен дужаар.

«Педагогика болгаш эге өөредилге методиказыныг» кирерлер математика (аас-биле), орус дыл болгаш литература (аас, бижимел-биле), төрээн дыл болгаш литература (аас, бижимел-биле) экзамен дужаар.

«Тыва дыл болгаш литературага» кирерлер тыва дыл аас-биле), тыва литература (чогаадыг), орус дыл болгаш литература (бижимел-биле) экзамен дужаар.

Тускай мергежилдер аайы-биле өөренирин күзээннер-биле «Педагогика болгаш психология» (школа назыны четпээн), «Педагогика, эге өөредилгенин методиказы» тускай ортумак эртемниглер-биле болгаш тускай ортумак эртемниг бир чылдан эвээш эвес ажылдаанар-биле май 30-де беседалажыышкынарны эрттирер.

Билдириишкиннери апрель 25-тен май 25-ке чедир хүлээп алыр. Анаа кожар документилери: ортумак эртеминин дугайында аттестат, үш кижи ат салган сөөлгү ажылдап турган черинден характеристика № 086 форма-биле ымчы шынызылгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, 3х4 хемчээлдиг 6 фото-чурук, паспортту боду көргүзер.

Институттуң адреси: Кызыл хоорай Ленин кудумчузу, 36, кабинет 101, телефон 2-20-36.

Тыванын көдээ ажыл-агый техникуму 1990-1991 өөредилге чылында хүндүскү салбырынга дараазында мергежилдер аайы-биле өөренирин күзээн сургуулдарны хүлээп алырын чарлап тур:

10 класс доосканнарны «Ветеринария», «Көдээ ажыл-агый продукцияларын будуреринин технологизы болгаш организациязы», 8 класс доосканнарны тускай эртеминин талазы-биле «Көдээ ажыл-агыйны механизациязы», «Көдээ ажыл-агыйны электрижидери болгаш автоматизастаары», «Көдээ ажыл-агый будурулгезинде бухгалтер учёду».

8.10 класс доосканнарны бот-өөредилге салбырынга дараазында тускай эртемнерни чедип алыры-биле хүлээп алыр: «Көдээ ажыл-агыйны электрижидери болгаш автоматизастаары», «Зоотехния», «Көдээ ажыл-агыйны механизастаары», «Көдээ ажыл-агый будурулгезинде бухгалтер учёду».

8 класс доосканнарны өөреним киреринде дараазында эртемнерге экзаменнер дужаар: орус дыл (диктант), математика (аас-биле), 10 класс доосканнар «Ветеринария», «Зоотехния», «Көдээ ажыл-агый продуктуларының будурулгезинин технологизы болгаш организациязы» тускай эртемни чедип алыры-биле экзаменнерге литературага (чогаадыг), химия (аас-биле).

10 класс доосканнар «Көдээ ажыл-агыйның механизациязы», «Көдээ ажыл-агыйны электрижидери болгаш автоматизастаары», «Көдээ ажыл-агый будурулгезинде бухгалтер учёду» мергежилди чедип алыр дээннер дараазында эртемнерге экзаменнер дужаар: литературага (чогаадыг), математикага(аас-биле).

Билдириишкиннерге кожар түүлдер:

1. Эртеминин дугайында документ (боду-биле).
2. Совхозтан өөредип чоруткан бижик.
3. Эмчи шынызылгазы, № 086 майык өзугаар.
4. Характеристика.
5. Чурттап турар черинден шынызылга.
6. Ажылдап турар черинден шынызылга.
7. Күш-ажыл дептеринден ушта бижидилге.
8. 6 фото-чурук, 3-4 хемчээлдиг.

Хүндүскү салбырга киреринин билдириишкиннери 1990 чылдың май 1-ден июль 15-ке чедир, бот-өөредилге салбырынга март 15-тен декабрь 20-ге чедир хүлээп алыр.

Хүндүскү салбырга киреринин экзаменнери 1990 чылдың июль 15-тен июль 30-ге чедир, бот-өөредилге салбырынга май 15-тен май 17-ге чедир, июнь 12-ден июнь 14-ке чедир, сентябрь 17-ден сентябрь 19-ка чедир, октябрь 23-тен 25-ке чедир хүлээп алыр.

Хүндүскү салбырга хүлээп алганының дугайында 1990 чылдың август 1-ден 5-ке чедир, бот-өөредилге салбырынга хүлээп алган дугайында «Көдээ ажыл-агый будурулгезинде бухгалтер учёдунга» хүлээп алганын сентябрь 27-ден 29-ка чедир. «Көдээ ажыл-агый механизациязы», «Көдээ ажыл-агыйны электрижидери болгаш автоматизастаары», «Зоотехния» салбырынга киреринин дугайын 1990 чылдың декабрь 25-тен 30-га чедир билип алыр.

Адреси: 667001, Кызыл, Дружба 2 а, телефоннары: 3-25-53, 3-25-70.

Телевидение

АПРЕЛЬ 24
БИРГИ ПРОГРАММ.
МОСКВАДАН

6.30 120 минута. 8.30 «Өөнүктер» телефильминиң баштайгы көргүзүү. 8.45 Концерт. 9.10 Аажы-чаңында четпестерлиг ийи кижи». Уран-чечен фильм. 10.25 «Шура даай-аваны кампандар». Телефильм. 10.55 «Ол болган... болган...» 11.25 Уруглар шагы. 12.25 Коллаж. 12.30 «Ye». 13.00 — 15.00 Литература-уран-чечен программа. 15.45 «Бжамий» ансамбльдин концерти. 16.20 «Түннелдери болгаш чылдагааннары». Телефильм. 17.10 Черниң уруглары чүнүң дугайында ырлажып турарыл. 18.00 Озал-ондак чок шимчээшкин. 18.30 «Ye». 19.00 Силер мону шыдаар силер. 19.45 9-зу студия. Политиктиг тайылбырлакчы В. Зорин чорудар. 20.45 ССРЭ-ниң Күрүнеин камерлиг оркестри ойнаар. 21.00 «Ye». 21.30 Чугула интервью. 21.40 Улуг кижилерге мультфильмнерин баштайгы көргүзүү. «Ындыг боор болбас», «Удалын». 21.55 Концерт. 22.20—22.45 Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 География. 8 класс. Бойдустуң чайгаар болуушкуннары. 9.05 Француз дыл. 1-ги чылы. 10.05 Катап тургустунуушкун үечадазының уран чүүлү. 11.05 17.45 Уруглар фильм. 18.05 «Аян тудаал» ансамбльдин концерти. Кызыл район. 18.35 Медээлер. 18.40 «Азия төвү». Программа: Медээлер. «Катап соңгулдаларның түннелдеринге». Француз дыл. 2-ги чылы. 10.35; 11.35 Төөгү 7 класс. Орус чугаа. 12.05—13.15 «Элдептиг өглениишкин». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.

КЫЗЫЛДАН

«Тиилелгениң 45 чыл болганынга». «Күрүнеин Бойдус камгалал комитеди меделгел тур». «КАИ экраны». 19.10 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.15 Удур-дедир көрүүн алгаш. Ужуп чоруур билдинмес объект: дыңнатпаан аалчы. 20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 Улусчу аялгалар. 20.30 ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязында. Чапсарда — Кино курлавыры. 22.45 «Ак кодан». Барымдаалыг телефильм. 23.05. «Веснянка» ниити ырының концерти. 23.15—01.05 Хоккей. Делегей чемпионады. Швеция биле Канаданың шилиндек командалары. Швейцариядан дамчыдылга.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

17.45 А. Руссель. Симфония № 2. 18.30 «Ye». 19.00 Коллаж. 19.05 Мультфильм. 19.15 Удур-дедир көрүүн алгаш. Ужуп чоруур билдинмес объект: дыңнатпааны аалчы. 20.00—20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

КИНО

АПРЕЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шыдажыының хемчээли» 9.30, 11.30, 19.20 (узаткан), «Өгбүле», (2 сериялыг) 13.30, 16.30. Видеозалда: «Тулган кем-херек үүлгедиишкиннин» 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Варвара—узун чаштыг чарашпай» 9.00, 12.30, «Кавказка туттурган кыс азы Шуриктиң ужуралдары» 10.50, 14.20 18.50, «Човаалан азы болунун лугайында медээни боду чыгган» (2 сериялыг) 16.00, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Деже вю» 12.20, 14.40, 17.00, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Диско танцычызы» (2 сериялыг) 14.00, «Танцы-ла, танцылап-ла көө» (2 сериялыг) 16.30, 19.00 шактарда.

667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

Редактор
Э. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ: ◆ редактор — 3-43-34; ◆ оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; ◆ приемная — 3-34-26; ◆ харыысалгалыг секретарь — 3-34-92; ◆ оралакчылары — 3-45-93. Килдистер: ◆ партийжи амыдырал — 3-36-82; 3-36-25; идеология — 3-34-57; ◆ совет тургузуг — 3-34-98; 3-41-23; ◆ үлетпүр — 3-34-49; 3-36-73; ◆ агроүлетпүр — ◆ очулга — 3-34-93; корректорлар — 3-37-11; 3-41-16; ◆ культура — 3-39-15; ◆ информация — 3-37-11; ◆ чагаа килдизи — 3-39-03; 3-34-39; ◆ үндурукчүлер — 2-27-41; ◆ солун келбейн барганда — 2-32-75; ◆ бухгалтерия — 3-43-41.

Чылда 300 катап үнер
Хемчээли 2 парлалга
амазы
Тиражы 28000 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 1.

Индекс 54241

Чагыг № 405. ТС—00604.